II 200322

N. DRĂGANU
r la Universitatea din Cluj

VECHIMEA ŞI RĂSPÂNDIREA ROMÂNILOR

PE BAZA TOPONIMIEI ŞI A ONOMASTICEI

Conferinţă ţinută la Braşov

VĂLENII-DE-MUNTE
Aşezământul tipografic „Datina Românească"
1934.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
București

Cota II 200322
Inventar C 20003111

217 937

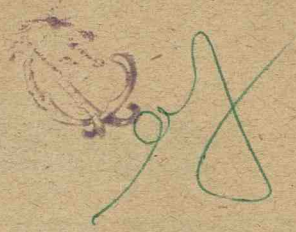

N. DRĂGANU

VECHIMEA ŞI RĂSPÂNDIREA ROMÂNILOR PE BAZA TOPONIMIEI ŞI A ONOMASTICEI

Omagiu din partea autorului

N. DRĂGANU
Profesor la Universitatea din Cluj

N. Drăganu

217937

VECHIMEA ȘI RĂSPÂNDIREA ROMÂNILOR

PE BAZA TOPONIMIEI ȘI A ONOMASTICEI

Conferință ținută la Brașov

VĂLENII-DE-MUNTE
Așezământul tipografic „Datina Românească"
1934.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREŞTI
COTA II 200322

497/00

B.C.U. Bucureşti
C20003111

273.2

VECHIMEA ŞI RĂSPÂNDIREA ROMÂNILOR PE BAZA TOPONIMIEI ŞI A ONOMASTICEI [1])

de N. DRĂGANU.

In titlul conferinţei mele sânt două cuvinte, cu care publicul mare nu este tocmai familiarizat.

Este vorba de „toponimie" şi „onomastică", pe care trebue să le explic în câteva cuvinte.

Toponimia este ştiinţa care cercetează numele de locuri; onomastica, ştiinţa care studiază numele de persoană.

In ce chip putem scoate concluzii privitoare la vechimea Românilor cu ajutorul acestor două ştiinţe?

In documentele cele mai vechi, începând cu cele date de cei dintâiu regi arpadieni, se pomenesc nu numai nume de localităţi, ci şi nume de persoane, proprietari şi iobagi, dăruiţi odată cu feudele. Acestea sânt datate şi localizate. Dacă înfăţişarea lor este românească, evident, ea ne spune că acolo, unde se găsesc aceste nume, au fost odinioară Români.

---

[1] Această conferinţă păstrează mersul ideilor din comunicarea pe care am făcut-o la Academia Română în 12 Iunie 1931. Documentarea celor cuprinse în ea se găseşte în lucrarea autorului: *Românii în veacurile IX – XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933 (ed. Academiei Române). Trimeteri fac numai când intregesc sau îndreptez ceva în lucrarea citată. Pentru economie de spaţiu dau numai cel dintâiu an de atestare.

Ceea ce este greu, este numai stabilirea faptului când are un nume înfăţişare românească. Aceasta din mai multe pricini.

Mai întâiu numele din documente se pot ceti foarte diferit (*Urs, Vrs= Ursz,* rom. *Urs* şi *Örs*: *Curt, Kurt= Kurt, Kürt* şi *Kert,* etc.).

Apoi avem o mulţime de nume foarte vechi de origine străină, mai ales slavă, pe care nu le putem întrebuinţa pentru scopul nostru decât dacă prezintă particularităţi fonologice româneşti. De ex. pot fi slave şi româneşti în acelaşi timp nume ca: *Bogát(a), Drág, Láz(u), Rád, Ráda; Polán, Polana, Pojana,* etc. Dar *Pojeni, Polyenica* sânt româneşti, căci numai în româneşte este cu putinţă pluralul *Poieni* din care s'a făcut şi derivarea lui *Polyenica.*

Uneori numele poate fi atât de origine slavă ori ungurească, cât şi de origine latină (*Csur,* cet. *Ciur; Fok; Kál; Lok; Fir* sau *Fyr* = ung. *Für, Fürj,* rom. *Fir,* etc.).

Dintre elementele de origine străină putem întrebuinţa mai fără grijă albanezismele, de care Ungurii nu au. Dar şi aici trebuie să băgăm de samă să nu fie venite prin vre-o limbă slavă.

Cu multă băgare de samă trebuie să fim chiar şi la întrebuinţarea numelor de origine latină. Ele pot fi adecă şi din altă limbă romanică, ori chiar din limba latină (de ex. *Maria Nosztra, Szompács* = „Sancta pax", etc.).

In sfârşit găsim nume străine pentru localităţi ai căror întemeietori şi locuitori au fost Români.

Adeseori forma cea mai veche este o cheie sigură pentru explicarea etimologică a numelui şi ne fereşte de greşeli. Astfel documentele ne arată clar că *Mehàdia, Mihàdia, Mehedia* derivă din *Mihàld* (iar acesta din n. pers. *Mihály* + suf. top. *-d,* care a dat **Mehàld, *Mehaŭd, *Mehàd, *Mehed,* cu dispariţia o-

bișnuită a lui *ă*, născut din *l* gutural) + suf. top. *-ia*, nu din *Ad mediam*, care ar fi trebuit să dea *Ameață*, nici din *Méhed*, iar acesta din ung. *méh* „albină".

Altă dată ne sânt de mare ajutor traducerile în altă limbă, pe care le găsim alături de un nume oarecare. Astfel, de ex., *asszó* din *Szék-Asszó-patak* (j. Ciuc) ne arată că *Szék* din acest nume este același cu cel din *Pârâul-sec* (j. Brașov). Forme ca „mons *Mal*", *Hegymál*, *Málhegy*, ne arată că *mal* înseamnă „munte".

Cu toate acestea, greutățile întâmpinate în cercetările de felul celor pe care se întemeiază această conferință nu sânt puține.

Din pricină că sântem nevoiți să înlăturăm o serie de nume care au putut fi date și întrebuințate de Români, fără să fie de origine românească, numărul localităților românești și al Românilor este mai scăzut decât cum a fost în realitate. Dar esențialul nu este numărul exact, ci însuși faptul existenței și vechimii lor.

In privința aceasta, studiind numele topice și de persoană, ajungem la rezultate într'adevăr surprinzătoare: putem constata că au existat odinioară Români pe unde astăzi nu mai sânt; pe unde abia se bănuia, ori nici nu se bănuia că au existat vreodată, și într'un timp foarte vechiu, de câteva ori aproape de epoca de formare a poporului român.

Ne vom opri mai întâiu la ținutul cel mai depărtat de noi, la Pannonia, pentru motivele care se vor vedea mai încolo.

După cronicele ungurești, începând cu *Gesta Ungarorum* de pe timpul lui Ladislau cel Sfânt, continuând cu Notarul anonim al regelui Béla, care, după cei mai mulți a scris în sec. XII și pe care istoriografia și filologia ungurească îl consideră acum „distins istoric pragmatic" (cu excepția părții privitoare la Români!), și încheind cu călugărul anonim dela

1308, în Pannonia, adecă în ţinutul de dincolo de Dunăre (nu în altă parte din Ungaria, care se numia adeseori şi Pannonia), la venirea Ungurilor locuiau şi Români. Anonimul regelui Béla (c. 9) ne spune clar că „această ţară o locuiau Slavii, Bulgarii şi *Blahii, adecă*[1] *păstorii Romanilor*. Deoarece după moartea regelui Atila Romanii ziceau că ţara Pannoniei e păşune, fiindcă în ţara Pannoniei păşteau turmele lor. Şi cu drept cuvânt se numia ţara Pannoniei, *păşunile Romanilor*, căci şi acum Romanii pasc pe bunurile [=„domeniile", „moşiile"] Ungariei".

Ei li s'au opus Ungurilor la „Bezprem" (=„Veszprém"), dar fiind bătuţi, „părăsindu-şi tabăra dela Veszprém,... au fugit în ţara Teutonilor" (c. 48 şi 49).

Notarul anonim al regelui Béla numeşte pe Românii din Pannonia când „Blachi", când „Romani". Avem şi alte dovezi că în pasagiul citat *Romani* este egal cu *Blachi*, deci cu „Românii", populaţie de origine „romanică".

Călugărul anonim dela 1308 îi numeşte „*blazi*, qui et olim fuerunt *romanorum pastores*"; iar *blazi* trebue cetit *Blasi*, deci tocmai cum numeşte notarul anonim al regelui Béla pe Românii din Ardeal, cu pluralul slav *(vlasi)* ori românesc *(Vlaşi)* al lui *vlah*.

Îi mai numeşte şi „Panoni", după provincia locuită, şi adaogă că „Panonii, care locuiau atunci Panonia, toţi erau păstori ai Romanilor, şi aveau peste ei zece regi puternici în toată Mesia şi Panonia" (ed. Gorka, pp. 43-45). „Mesia" înseamnă la el „Mosony" sau „Mark Mesn", nu „Moesia", iar „reges" un fel de „crai păstoreşti", „reges pastorum", „cneji".

Bătuţi de Unguri, au fugit la fraţii lor din Peninsula Balcanică (pp. 13-14).

Despre alungarea „*Volochilor*" din Pannonia de că-

---

[1] *Ac* din textul latin trebue înţeles explicativ, nu copulativ, cum nici nu poate fi după *et* precedent.

tră Ungurii cuceritori vorbește și cronica rusească din sec. XII, iar despre o fugă a Vlahilor spre Sud chiar și Kekaumenos care scrie pe la 1070.

Aceste afirmații ale cronicelor amintite au prilejuit discuții îndelungate.

Au fost învățați, mai ales străini, care au tăgăduit că ar fi putut exista vreodată Români în Pannonia. Sânt de aceia, chiar și Români, care cred că cele ce se spun despre Românii din Pannonia trebue raportate la Românii din Dacia.

In timpul din urmă nici învățații unguri *(Takács, Melich, Pais)* nu pot tăgădui existența unei oarecari „populații romanice" în Pannonia, dar o confundă cu așa numiții „Walchen" din țările austriace *(Melich)*, ori, dacă o socot „valahă", încearcă să o pună la o dată mai târzie, confundând-o cu Cicii sau Uscocii fugiți dinaintea Turcilor *(Takács, Szekfü)*. Numai unul *(Pais)* admite, dar într'o formă condiționată, și posibilitatea existenței unei populații „valahe" într'o parte redusă a Pannoniei pe timpul venirii Ungurilor.

N'am posibilitatea să dovedesc dacă Românii din Pannonia erau indigeni — cel puțin în parte—, ori au venit aici din Moesia, care pare să fi fost centrul de formare al poporului român. Afirmația notarului anonim al regelui Béla că „păstorii Romanilor" ar fi ocupat pășunile Pannoniei după moartea lui Atila, ar putea fi o indicație pentru venirea din Moesia.

Totuși puțini Români au putut să existe la venirea Ungurilor nu numai în Pannonia Inferior, care era în imediată legătură cu Moesia, ci chiar și în Pannonia Superior, căci toponimia și onomastica documentelor din sec. IX-XIV, în care indicarea iobagului este tot atât de importantă ca și cea a locului, ni-i arată acolo și ne dovedesc că n'au fugit toți dinaintea Ungurilor, cum n'au fugit nici dinaintea Hunilor și Avarilor, care, și ei, aveau nevoie de oameni pricepuți la cultivarea pământului și la prăsirea vitelor.

Cele mai multe numiri de origine românească le găsim în comitatele dimprejurul Balatonului (Somogy, Tolna, Fejér, Veszprém, Vas şi Zala), în special în satele din posesiunile abaţiilor din Tihany, Bakony şi Pannonhalma şi a bisericii din Veszprém.

Abaţia din Tihany s'a fondat prin diploma dela 1055, pe care o mai avem într'o formă amplificată dela 1211.

Chiar în redacţia dela 1055 este vorba de o *Scequ ueieze. Ueieze*= „vejsze" înseamnă „loca uda separata, sagenis apta", „deci locuri ude potrivite pentru pescuitul cu mreji, etc.", iar *Secu*, în documentele vechi ungureşti, are sensul de „vadum, loca vadosa", alături de cel de „vadum, loca nitrosa". Evident în înţelesul de „vadum, loca vadosa", ca şi în *Szekfa*, glosat de dicţionare „un fel de arbore", iar noi adăugăm „arbore uscat", nu poate deriva din ung. *szék, szik* „nitrum", ci trebue identificat cu rom. *sec* din lat. *sĭccus, -a, -um*.

In redacţia dela 1211 se vorbeşte de o „villa *Saca*", care pare a fi, tocmai fiindcă se găseşte acolo unde se găseşte şi Sec, mai curând femininul românesc al acestuia decât un slav *Saka* < *Savka*, diminutivul lui *Sava*, sau din *Sak=Isak*.

In amândouă redacţiile ni se spune că „Est in eodem lacu locus qui uocatur *Petra*" (deci căruia „i se zice" popular *Petra*), probabil forma latinizată a lui *Peatra*, ori reproducerea numelui de pers. ajuns topic *Petrea*.

In redacţia dela 1211 găsim mai multe nume evident româneşti, ca: *Ciot (Chot), Karachun, Carasun* (= „Crăciun"), *Ied* (= „ied"), *Micu (Micu* ori *Mikó* „Mihail"), *Nuch, Nuzu, Nuuzou, Nuza* (= „Nuţu", „Nuţa"), *Orda* (poate=„urdă"), *Turba, Vrsac* (=„ursac"), mai puţin sigurul *Buna*, ca să nu mai pomenesc altele, care pot fi şi slave, etc., dar cu siguranţă nu sânt ungureşti

ori germane: *Amocel* sau *Omoczel* (cu sufixul românesc), *Doche, Domciu, Duca, Foca, Florianus, Pasca, Pascha, Poscu, Rada, Souzu, Zopa, Zot,* ş. a.

Din conscripţia dela 1086 a bunurilor abaţiei din Bakony relev: „sepulchrum *Thati*", care, cum arată n. top. plur. *Tácz* din comitatul vecin cu cel în care se găseşte *Thát,* este mai curând din rom. *tat, tatul, tată,* decât din cumanul *tat* (germanul *That* nici nu poate fi avut în vedere); din nou *Scequ,* pe care l-am explicat mai nainte; *Fonsol* = „Făncel", un derivat cu sufixul *-el* al lui *Fanč* = *Fan(u)* „Ştefan"; „predium *Goun*" (=„găun"), şi altele mai puţin sigure, ca *Grossus,* care poate fi din rom. *gros* ori germ. *gross,* etc.

In documentele privitoare la bunurile abaţiei din Pannonhalma, dintre 1221-70, găsim nume ca: *Chuma* (din rom. *ciumă), Cunca, Chunka, Csunca* (= „ciunca", „ciung"), *Crachin* (=„Crăciun"), *Fiare* (=„fiară"), *Veneir* (=*Vineri,* vechiu *Veneri);* un bucătar *Porc,* un „libertinus" *Porck, Porcha, Porchia; Fot, Foth* (= „făt"); *Chula* (= „ciul", „ciu'ă"), cuvânt de origine grecească intrat dela noi în alte limbi); mai puţin sigurul *Buna,* etc.

Un „curriger Ecclesiae Vesprim" cu numele *Buthe* este amintit în anul 1082. Tot atunci se găseşte un *Buthe* şi „in magno monte", etc. Acest nume, dacă nu este un genitiv latin al ungurescului *buta* „prost", ori a slavului *Buta* = „Budimir" sau „Budislav", nu poate fi decât o poreclă născută din rom. *bute.*

Şi mai mult ne spun numele de localităţi. In Fejér avem: *Chuth* sau *Ciut* a. 1269 (din rom. *ciut,* iar acesta din alb.); *Kaald* a. 1383 (din rom. *cald); Kajásza (Kayaza* a. 1391, din *Coiasa,* derivat cu sufix românesc); *Kopács* a. 1436 (din rom. *copaciu,* iar acesta probabil din alb.); *Tácz,* plur. lui *Tát,* pe care-l găsim în Esztergom (Strigoniu).

In Pest: *Choth*=*Csót* a. 1435 (din rom. *ciot,* de ori-

gine romanică); *Kóka* a. 1409 (cf. rom. *cocă, coca, coc*); *Chonta*, pădure, a. 1431 (din *ciunt, ciont*, cu *u* trecut în *o* după firea limbii ungurești); *Keczel*, mai vechiu *Kacil* a. 1162, care (ca și alte *Kecel*-uri; din Somogy, etc.: o „terra *Choczel* dela 1228; *Keczel* = rom. *Cățelul* din Crasna sau Sălagiu, atestat mai întâiu la 1217 în forma *Cecil; Kechelpotok, Kecelpotok*, a. 1252 din Zemplén; n. pers. *Kocel'* din Ragusa; n. top. sârbești *Kocel', Kocel'evo*, bulgarul *Kacelevo;* etc.; chiar și numele prințului slav *Kocel*, fiul lui Privina, venit în Pannonia din Nitra, deci din Moravia, și atestat mai întâiu la 850) probabil nu poate fi despărțit de rom. *cățel*, cu toate că apare într'o formă germanizată sau maghiarizată, căci Românii au obiceiul să se numească adesc ori cu nume de animale (așa sânt dintre cele citate mai nainte: *Ied, Porc, Fiare, Ursac;* se mai pot adăuga apoi: *Lup, Berbece, Bou*, etc.); *Duca*, despre care voiu vorbi mai încolo; *Szór* (în a. 1235 atestat și în regiunea Cenadului), care derivă din v.-rom. *soru* „soră", fiind un nume de felul lui *Tát, Máma Borbát*, „terra *Barbata*", *Fata*, etc., pe care le voiu pomeni pe rând la locul lor; *Valachov* în hotarul comunei Acsa; *Bovár* (cf. rom. *bouar), Fot* (cf. rom. *făt* și ung. *folt);* poate și *Gyál, Botyán, Csomád, Dány, Gúta, Rád*, etc., căci actele dietei din 1634-35 (Fol. Lat., nr. 514; cf. Szekfű Gy., *Magyar történet*, V, 402) pomenesc de „valah faluk" (= „sate valahe") împrejurul Vácz-ului, unde se găsesc acum aceste sate socotite de Szekfű „sârbești".

In Tolna: *Cuma=Csuma* a. 1138, mai târziu *Csoma* (din rom. *ciumă); Kelba* a. 1416 (din rom *chelbe*, iar acesta din alb. *kel'p* „puroiu"); *Fonyászó*, derivat cu sufixul rom.-*easă; Furkó; Murga (Morga* a 1500; din rom. *murg'); poate Száka* a. 1450, etc.

In Baranya: *Csót (Choch* a. 1321, *Choth* a. 1431); *Kopács* (*Kopach* a. 1264); *Romonya*, care ne reamintește numele unui fel de strugure „uva romana,

uva durancina", ajuns până în Czegléd și Bereg în forma *rumoj* și *rumolya* și putând fi tot atât de bine corespondentul unui slav *roman* = „Romanus", al unui dalmatin *romana*, ca și al lui *rumân* însuși (formele cu *-u-* vorbesc pentru acest din urmă); partea din urmă din *Szen(t)szát (Zenthzath* a. 1403); *Septinoucz* a. 1472 (din *șepte); Zsemenye* (din *Gemene*, plur. fem. al lui *geamăn)*, etc.

In Somogy, unde încă la 1055 se găsește un „locus *Knez*", deci o urmă de organizație după „ius valachicum", avem: *N. Bányásza* (din *ban* +suf. rom. *-easă*, dar cf. și ung. *bányász* „băieș); „villa *Bunnya*", *Bonya* a. 1229-1353; poss. *Chichol* a. 1310 (din *Cicel*, derivat cu suf. *-el); „Teulges Cherethye*" a. 1248, „Monthem *Cherethyeshegh*" (probabil din rom. *ceret* < lat. *cerretum*, căci înșiși învățații unguri nu-l pot deriva din ung. *cseret, cserét*, care este din slav. *čret, čeret* „păpuriș"); *Goun* a. 1086, 1135, etc. (din *găun);* „villa Johannis filii *Karachun*" a. 1376; *Keczel* a. 1231, 1443, etc.; *Kás* (*Kaas* a. 1229, din rom. *caș);* poss. *Moninchel* a. 1256, care poate fi cetit *Moninczel* și identificat cu rom. *mânânțel;* cătunul *Mósa*, care ca și *más*i „bunic" și „bunică" din regiunea în care se găsește el, derivă din rom. *moș, moașă*, și ne reamintește „castrum Chezilonis... *Mosapurc*" (=„Mosaburg") dela 850; *Orda* a. 1536 (din n. pers. Orda = rom. *urdă*, dacă nu este turco-tătăresc); *Tunata* a. 1251 (cf. *Detunata);* poate *Muszt, Tátom* (< *Tát* + *-om)*, etc.

Relev în special pe *Máli (Mále)*, poss. „due *Maly*" a. 1380, etc., care poate fi important din două puncte de vedere: să ne păstreze un cuvânt a cărui întindere este o icoană vie a expansiunii românești, și anume într'o formă de plural vechiu *(mali*=mod. *maluri)*.

Este vorba de *mal* cu sensul de „munte", „deal", apoi „țărm(ure)", pe care-l avem în d.-rom. și l-au avut și Românii apuseni, care este identic cu alb. *mal*

„Berg" și a fost socotit de unii tracic (Hasdeu), de alții iliric (O. Densușianu), nu cu *mal, meal,* „lut, argilă, humă" < v.-bg. *mĕlŭ* „creta, syrtis, calx" (> ung. *máll* „pământ alb"), nici cu arom. *mal(ă)* „grămadă" < turc. *mal* „Güter", „Habe", nici, în sfârșit, cu un finougric *mál* = ung. *mell* „piept" (L. Treml)[1].

Acest *mal* românesc a pătruns foarte curând în ungurește, ivindu-se mai întâiu în a. 1219 tocmai în com. Hont, în forma *Zevlevmál* = „szőlőmál", apoi foarte des în Pannonia și în alte regiuni pe unde au trecut Românii.

In Vas: *Buzad* a. 1258 (scris și *Buzaath)* din n. pers. *Buzat* sau *Buzaath* (a. 1193, 1209, etc.), iar acesta mai curând din rom. *buzat* decât din ung. *buza* „grâu" +suf. *-d* (cf. *Árpád,* etc.); *Cald* a. 1255; poate *Dwka,* a. 1468; „villa *Karachon*" a. 1221 (*Karachunfalua* a. 1369); *Kechel* a. 1334 (mai târziu *Keczel); mal* din *Kemesmal* a. 1409; *Kopács* (**Kopach** a. 1323); *Kok* a. 1207 (cf. rom. *coc, cocă); Alsó- și Felső Pulya; Puczafolua* a. 1365; *Radolfalva* a. 1427 (cu articol românesc); *Septe, Sepche* etc., a. 1361 (mai târziu *Septe, Söpte* din rom. *șepte); Alben* = *Olbendorf* a. 1291; „fluvius *Zek*" a. 1157 (= *Zickenbach, Székpatak); Lupisdorff* a. 1489.

De populație românească vorbește *Walachisch-Cziken* sau *Oláh-Cziklin,* poate și *Oloszka (Vluzka, Olozka),* dacă cumva ar însemna sat „valah", nu „italian"; nu însă *Olad,* a cărui veche formă *Olod* ne arată că nu poate fi vorba de o rostire provincială în loc de *Olád,* care s'ar fi putut naște din *Oláhd.* Dovadă

---

[1] Rectific aici cetirea greșită „rumänische gelehrte Wörter" (= „cuvinte savante românești") in loc de „rumänische Gelehrte (= „savanți români") Wörter wie *mal*... hinzustellen sich bemühen", pe care am făcut-o la copierea in fișe din lucrarea lui Treml *(Ung Jahrb.,* VIII, 44), și concluziile pe care le-am tras din ea in lucrarea mea citată (pp. 112, 114).

de organizare după „ius valachicum" este *Knez > Kinih a. 1217, Kyniz a. 1237, etc., azi Ginisdorf.

In Veszprém: villa Aika a. 1228 din rom. aică, iar acesta din alb. aikë „Rahm", nu din ung. ajak, ajk „Lippe"; Káld, Kált-, Káldháza a. 1210, 1240, etc.; poate Máma a. 1082, 1109, etc.; „villa Meneca" a. 1082 (poreclă din rom. mânecă); cel mai vechiu muncel: Menche a. 1284, numit azi Mencshely, lângă care se găsește muncelul Halomhegy.

In Zala; villa Bunya a. 1389; Csóra (cf. rom. cioară de origine romanică); Karachonfalva a. 1496; Karnyi sau Kornyi-tó (din rom. corn, plur. corni); Katun a. 1210; Pula; Szákafölde (villa Zakafelde a. 1231), Szord (Sord a. 1335, azi Szurdi, din rom. surd), etc. Probabil sânt derivate românești: Genásza și Mécsásza.

Numai din românește se poate explica înfățișarea numelui Zelice (cu a aton trecut în ă, scris e), Zelice, din „Zala et Zelice", două ape pomenite în Chronicon pictum (ed. M. Florianus, II, 160). De asemenea și Mura, care presupune un -u- original scurt, poate găsi o explicare satisfăcătoare numai din rom. mur „dud", „Maulbeerbaum". Și într'adevăr ținutul de pe Mura se numește din sec. IX-XI Dudleipa, un nume care în partea sa dintâiu cuprinde slav. dud, cf. Dud-Vág, etc. Pentru formă trimit la numele Faga, Fraga, Corna, Goruna, Paltina, Jugastra, Ulma, etc., iar pentru numirea apelor după floră la Bradulec, Bredecel, Socet, Tisa în Maramureș; Brad, Moldiș (< molid), etc., în alte părți.

De populație românească în Zala ne vorbește Oia a. 1463 (Olah a. 1467); de organizație după „ius valachicum": „terra Knysa" a. 1245, Knesazyg a. 1296 (azi Kanizsa), Knezovecz și Vajda a. 1325.

In Komáron: Buzad a. 1460, villa Runka a. 1216 (din rom. runc); villa Staul, care i-a aparținut în secolul XIII.

In Győr; *Pichord* a. 1235, *Pichor* în unele documente (din rom. *picior*+ suf. top. ung. *-d*), şi „aqua, que vocatur *Striga*" a. 1231.

Dintr'un nume de persoană românesc trebue să explicăm şi numele apei *Pánzsa-ér*, atestat mai întâiu în a. 1220 în forma *Pounša:* dim. lui *păun* format cu suf. *- ša*, care a intrat dela noi şi în limbile slave (*au* dă în ungureşte normal *á; Paul* > *Pál, Saul* > *Sál* etc.).

Numai dintr'un românesc *Răbuţă, Răbuţa* putem explica şi sufixul *-ucza*, care la noi este de origine romanică, şi pe *e* din *Rebuca* a. 1220, din care s'a făcut *Répcze*, forma a doua a lui *Rábcza*, desvoltată dintr'un mai vechiu *Rabuca, Rabucha* a. 1220, derivatul lui *Raba* de origine celtică (lat. *Arrabo*). Acest *e* redă, cum am arătat şi vorbind despre *Zelice*, un rom. *ă*.

In Sopron: *Bu(n)nya* a. 1390, *Keczel* a. 1264, etc., „*Pula* maior et minor" a. 1225, *Száka* (*Zaka* a. 1194), poate *Salch* (din *salci*, plur. lui *salce*, dacă cuvântul trebue cetit cu *s*, nu cu *š* iniţial) şi *Vicza* a. 1220 (dacă este din *viţă*, nu diminutivul slav al lui *Vitomir*), etc. Un „in[cola] *Cald* in comitatu Suprun" este pomenit încă între a. 1000-1038.

Dar, afară de aceste dovezi topice şi onomastice, mai avem şi altele de altă natură care confirmă afirmaţiile cronicelor privitoare la *Blachi* sau *Bluzi* şi *pastores Romanorum* din Pannonia.

Pannonia este un centru de expansiune pentru numeroase cuvinte (atestate la început ca nume de persoană şi topice), care nu pot fi explicate mulţumitor decât din româneşte şi care, trebuie să fi fost primite de limbile în care se găsesc foarte de mult, înainte de ce s'ar fi asimilat Românii, care le-au dat, cu popoarele care i-au copleşit. Din Pannonia înaintează ele spre Nord-Est, ajungând până la mijlocul Carpaţilor, uneori până în Galiţia şi în Maramureş.

Așa sânt în ungurește: *mósa* (*mos, mása másí*) din rom. *moș, buna, bonya* din rom. *bună* „bunică", *csút (a),* din rom. *ciut, tát* din rom. *tat(u), fot* din rom. *făt* (din același cuvânt este și ung. *faty* „copil din flori", „bastard") și poate *máma* din sec. XII; *bács* din rom. *baciu, bocs* din rom. *bociu, buzád* sau *buzát(a)* din rom. *buzat, csira* sau *stira* din rom. *știră, csot, csóta* din rom. *ciot, cioată, csúla* din rom. *ciul, csunka (csonka, csonk, csong)* din rom. *ciunc, ciung, csuka,* din rom. *ciucă (csucs* din plur. *ciuci), furkó* (de aici *furkós bot)* din rom. *furcă, gulásztra, kurászló, kurásztra* din rom. *corast(r)ă, coraslă, kopács* din rom. *copaciu, kurt(a)* din rom. *(s)curt, mal* „munte", „deal" din rom. *mal, orda* din rom. *urdă, pul(j)a* din rom. *pul'a* „puică", „penis", *sut* din rom. *șut, staul, (i)stál, (i)stár* din rom. *staul* din sec. XIII; *murga* din rom. *murg, mut(a)* din rom. *mut* (în Strigon și în sec. XII), *puca* din rom. *puță* din sec. XIV; *valaska, balaska,* nume dat de Slavi unei securi după Românii numiți *Valași, romonya* „un fel de strugure" din *român* sau *Romanus, berbécs, berbecs,* 1. „guler, căciulă de oaie", 2. „orice fel de haină din piele de oaie" din pluralul *berbeci* al românescului *berbece,* ca și *berbécs* „vervex" venit dinspre Ardeal și atestat mai întâiu la 1423, *kusztura, kusztora* din rom. *custură, kupa* „Vertiefung" din rom. *cupă* (cf. *blid, căldare* în toponimie), *cserka, csërka* „creț" din rom. *cerc* (despre părul în cerculețe), poate și *cserkel-, cserkél-, cserkész-* „a căuta", „a cerceta" din rom. *cerca* (cf. și it. *cercare)* și *patécs, patics, petics* „Fleckfieber", „Todtenfleck", care, ca și *berbécs,* pare a fi mai curând un plural al românescului *petec, petic* (arom. *peatic(ă),* megl. *petic),* „pată" și „cârpă", figurat putând să însemne „pete de boală" (cf. alb. *petkë* și lat. *pittacium* din gr. πιττάκιον, decât un împrumut prin sârbescul *peteče, petečije, petča, pèča. petiči* din it. *petecchie* „rote

Flecken", mai ales că şi cuvântul sârbesc poate fi explicat mai bine din românește decât din italienește; ş. a., pentru care nu avem date înainte de sec. XV.

Fără o influență românească directă, numai prin intermediar sârb, nu putem explica toate cuvintele slovene de origine românească (câteva numai ar putea fi şi din italienește): *brīnza, brīnzov* din rom. *brânză, càp, càpa* din rom. *ţap, čónkav, čónkljav, čónkast, čónkelj, -klja* din rom. *cionc, ciunc* (cf. şi it. *cionco), čot, čóta, čotast* „schiop", *čotáti* „a schiopăta" din rom. *ciot* (cf. it. *ciotto(lo)* „schiop", „prost", „cvarţ"), *čúmpa* „mâna stângă" din rom. *ciump, ciomp, frúla* „flueră" (de aici *frûlar, fruliti),* poate *frîgati* din rom. *frige* (cf. it. *friggere), fûndati* „zugrunde richten" (cf. rom. *afunda,* it. *affondare), golíba, kolíba* (de aici *kolibica, kolibje)* din rom. *colibă, gràp, grâpa* din rom. *grapă, gúša* din rom. *guşă* (alături de *gólša, goža,* care este din it.), *gujestra* din rom. *corastră, krepati* (cf. rom. *crepa,* it. *crepare), kupa* „Becher, Schale" din rom. *cupă, kúrelj, kúrgelj* „potâng" (alături de *kóreš, korež, kûreš)* probabil din rom. *curea,* plur. *curele,* apropiat de derivatele slovene cu suf. *-elj, kurtáč, kurtánjek, -njka, kúrtast, kúrtek, -tka* etc. „animale scurte de coadă, urechi, etc." din rom. *curtu, curtă* „scurt-ă", *lac* din rom. *laţ* (din it. *laccio* am aştepta mai curând *lač), múla* din rom. *mulă, mûr, múra, mûrgâ, mûrba, mûrva* etc. „negru" (despre animale) din rom. *mur, mură* şi *murg, murgă, mûrva, mûrvov, mûrven* „mure", „dud" din rom. *mur, mure; múta, mútast* din *mut(a)* (de-aici *mútati* „a amuţi"), poate *nûn* „Taufpathe" din rom. *nun, petéče* „die Petetschen, das Fleckfieber", din rom. *petece,* plur. lui *petec, ploja* „die Kothsuppe mit Schnee auf den Strassen", *plójalica* „Regenwetter mit Schnee", *plojav* „vreme ploioasă", din *ploaie, šûl, šula* „mit kleinen Ohren", *šula* „ein Schaf mit kleinen Ohren" (cf. rum. *ciuf), štriga,*

štrigon, štrija, strigon din rom. *striga, strigoiu, struga* din rom. *strungă, lah* din *Vlah, vlàh, vláha* „un fel de piersec", plur. *vláhi* „ein Gestirn von sechs Sternen", *vláhovca* „eine Art Birne" (alături de *rmân* sau *român*, „Schafgarbe", *rmânec* „Tausendblatt", „Wassergarbe" < *romanus*), etc.

Tot așa nu putem explica nici câteva elemente germane dialectale din apropierea Ungariei apusene (unele intrate dinspre Valahia moravă, altele prin ungurește): bav. *Blach* „verschnittener Hengst", germ. dial. *Brinse, Brinsenkäse, Prinsenkäse, Gusche* alături de *Gosche*, care poate fi din italiană, *mut* „stumm", *Palatschinken*, care a fost primit prin ung. *palacsinta* din rom. *plăcintă*.

Fără îndoială nu este lucru mic să găsești o serie întreagă de nume derivate cu sufixe românești: **-el** (*Koczel, Keczel; Csicsol, Csicsal* din *Čičel; Fonsol* = *Fancsal* din *Fănčel;, Markoczel; Menchel* = „Muncel", *Moninchel*, poate „Mânânțel"; n. pers. *Amoczel* sau *Omoczel*); **-easă** (*Fonyászó* în Tolna; *Kajásza* în Fejér; *N. Bányász* în Somogy; *Genásza* și *Mécsász* în Zala); **-uță** (*Rebucza, Rebucze, Rabucza;* cf. *Kiszucza, Kiszucze-viz* în Trencsén, *Reucza* sau *Revucza* și *Mossutza* în Liptó); ori particularități fonologice caracteristice pentru limba românească, cum sânt: trecerea lui *a* aton în *ă* (*Raba—Rebucze, Zala—Zelicze*); metafonia lui *e—a* > *ea* sau *a—a* (*Szék-Száka*, passim; cf. și *Fot* alături de *Fata* din Nitra, etc.); forme românești ca: genitivele *Chuntey, Tomi;* ori pluralele *Tácz* din *Tát, berbecs, berbécs* din *berbece, petics, patics* din *petic, peatic*, mai puțin sigurul *Mali* din *Mal*, etc.

In Pannonia se mai găsesc și astăzi nume de persoană cu înfățișare românească, ca de ex. *Bona, Burdohány, Csuti, Karácsony, Kók*, Matura, apoi *Oláh, Vajda*, etc. (*Kápdebó* = „cap de bou" pare a fi un nume dus de vreun armean mai târziu).

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

Unii bătrâni, care şi-au făcut serviciul militar înainte de aceasta cu 50 de ani, spun că prin Somogy, Veszprém, chiar şi Pest, li s'a întâmplat să audă vorbă românească. Acelaşi lucru l-a afirmat la Muzeul Limbii Române şi inginerul Ittu. Intr'adevăr cercetând *A magyar szent korona országainak 1910. -évi népszámlálása*, Budapest, 1912, găsim câte 1, 2, chiar şi până la 7 Români în numeroase localităţi din comitatele de dincolo de Dunăre. Uneori chiar şi mai mulţi: 37 în *Ács*, 14 în *Bana*, 16 în *Kisbér*, 26 în *Tárkány*, 19 în *Alsógalla*, 30 în *Bánhida*, 237 în *Felsőgalla*, 72 în *Tatabánya* din com. *Komárom*; 12 în *Enying*, din com. Veszprém; 16 în *Harta*, 14 în *Pusztavacs*, 15 în *Erzsébetfalva*, 57 în *Kispest*, 15 în *Pilisszentiván*, 34 în *Pilisvörösvár*, 19 în *Pestujhely*, 16 în *Rákospalota* din com. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, ca să nu mai amintesc pe cei 2777 din capitala Ungariei, *Budapest*. Tot aşa se găsesc, de altfel, şi în unele sate din Nord-Vestul Ungariei: 14 în *Mária-Nosztra* din com. Hont; 122 în *Illava*, 27 în *Facskó* din com. Trencsén; 10 în *Révayfalva* şi 12 în *Ruttka* din com. Turócz; 20 în *Besztercze-Bánya* din com. Zólyom; precum şi mai mulţi în Nord-Est, de ex. 128 în *Diósgyőr*, 160 în *Sajópálfala* sau *-falu*, 79 în *Répáshuta* din com. Borsod, etc. Ei pot fi funcţionari, când sânt mai puţini, muncitori şi soldaţi, când sânt mai mulţi, locuitori temporari în respectivele localităţi, şi n'au nici o importanţă din punctul de vedere al cercetării noastre. Dar tocmai fiindcă nu sânt pomenite în statistica recensământului amintit mai înainte, merită atenţiune cele vreo 15 familii de ţărani români despre care ne spune Emil A. Dandea[1] că i-a găsit în anul 1916 în comuna *Kaposszentjakab*, plasa Kaposvár, din com. Somogy, care „nu ştiau când şi cum s'au aşezat acolo, dar vorbiau încă româneşte". Deoarece nu mai

[1] *Almanahul Societăţii academice „Petru Maior"*, Cluj, 929, p. 86.

sânt trecuți în statistica recensământului din 1910, înseamnă că ei își pierduseră conștiința de neam, și aceasta e o dovadă de vechime, deci ar merita să fie cercetați, studiindu-li-se limba până ce o mai vorbesc, pentru a se găsi de când sânt unde sânt.

Românii din Pannonia erau în continuitate teritorială cu cei din Iugo-Slavia, despre care ne vorbesc acum studiile d-lor S. Dragomir și S.. Pușcariu, și cu cei din Bulgaria, de a căror toponimie s'a ocupat Weigand ș. a.

In fond este vorba de același fel de Români, care aveau forma de articol *-ul*, rostiau *č (ficior, muncel)*, *ğ (yeamăn)*, etc.

O serie întreagă de numiri topice ne dovedesc acest fapt. Relev câteva:

I. În *Bulgaria: Bukorofci, Kacelevo, Pelišat, Gušanci, Čerčilat, Čorul, Kărnul, Moša, Mošino, Petărlaš, Gurguljat, Banišor, Pašunci, Pasarel, Vakarel, Puliofci, Kornica, Katunci, Magura, Vlasi, Vlaškoselo, Vlaška brdo, Vlah-Mahala, Vlah-Bunar,* etc., dintre care cele mai multe în Haemus, deci tocmai pe teritoriul fostului imperiu româno-bulgar.

II. În *Iugoslavia:* 1. *Sârbia veche: Bukor, Bukorovac, Bukuroza, Katun, Katunište, Magura, Magurica, Brgule, Ursule, Čumič, Šarban, Šarbanovac, Batulovce, Karbulovo, Korbulik, Mutulovo, Surdul, Surdulica, Sakulika, Kačulica, Murgaš, Stanulović, Ursulović, Radulić, Radulović, Barbatovac, Barbace, Fetina, Negrišori, Nišor, Taor,* poate *Mačkat, Koceljevo, Rior, Mošići, Pirlitor, Bučumet, Kampur, Kormata, Kormatura, Kornet, Kornišor, Loret, Mošino polje, Ratunda, Stanišor, Lakustovo, Vlaška, Vlase, Vlahovo, Vlasovo, Vlaško selo, Vlaški dol, Vlaškovica, Vlasina, Vlasotince, Vlašnja,* etc.;

2. *Bosnia: Šerbula voda, Radulje, Radulovići, Radulovo, Sekulići, Drakulićo, Babuljice, Mrgulići, Magulica, Bratuljevica, Vatulovići, Kukulje, Brgule, Djakule, Dragule, Kračule, Čot, Gušak, Kornia, Kornica, Kornuša, Čuma,*

Baltići, Pulića brdo, Pucaljka, Bačina, Bačino brdo, Bačinska gml., Katun, poate *Porčina kosa, Katuni, Katunište, Koliba, Kolibe, Mošul, Moševac, Mošići, Moševici, Dimitor, Bun, Bunovi, Pišalište, Ripa, Maloša, Šarban, Grunić,* poate *Kornica* și *Kornuša, Kuratura, Ligati, Mačukatov, Paunci, Paunovići, Vlaškovec brdo, Vlaškovec p., Vlaško groble, Karavlasi, Vlahova šuma, Vlašić, Vlašić planina, Vlaška gromila, Vlašća, Vk. vlaško b., Vlahović, Vlasulja, Vlahinja, Vlaškovica, Vlaško polje, Vlasenice, Vlasinita, Vlaška, Vlasinje, Vlaševac, Blaški dol,* etc.;

3. *Montenegro: Durmitor, Visitor, Cipitor, Pirlitor, Barbakane, Leutar, Ljepurov, Kruče, Kručica, Kručičina, Radulja, Vlasulja, Vlaška, Vlahinja, Vlašica, Laški brijeg,* etc.

4. *Croația* și *Slavonia:*

In Valkó (azi dispărut): *Kornisevcz* a. 1506 (poate din n. pers. *Korniš* corneș, dar cf. și slav. >*krŭnŭ*), *Mosayfolua* a. 1337, *Musoya* a. 1438 (din *moș* > *Moșoi*), *Pulafolua* a. 1337, *Pulya* a. 1438-39, *Usurincz (Vsurincz)* < *ușor; Verdi* a. 1437 din *verde,* etc.

Villa *Vlach* a. 1275 vorbește de populație românească, iar „poss. due *Woywoda*" a. 1323, mai târziu *Voyda, Vajda, Vajdafalva,* de organizație după „ius valachicum".

In Zagreb: *Vlahović, Vlašić brdo, Mošanjci* (din rom. *moš,* iar aceasta din alb. *mošë*), *Čore,* poate *Čunkova draga, Čuntič* (din rom. *ciunc, ciunt*), *Dančulović* (din *Dančul,* care are articolul românesc *-ul*), etc. Chiar în orașul Zagreb se găsește o *Vlaška ulica.*

In Varaždin: poate *Vadina* (cf. rom. *vad* și slav. *Vadislav*), etc.

In Verovitca: *Feričanci, Feričanaca* (mai curând din rom *ferice* decât din n. pers. ung. *Feri—Ferencz* „Francisc"), *Šaptinovici* (din rom. *șapte*), etc.

In Bjelovar-Križ: *Vlaška Kapela, Vlahinička dolnja* și *gornija, Radulovac* (din *Radul,* cu art. rom.), etc.

In Požëga, în care *Mala Vlaška* (*Kleine Valachei,*

Petite Valachie) este menţionată de hărţi şi tratate geografice şi în sec. XVIII; poate *Batrina, Bratuljevci* (din *Bratul) Sirač,* plur. lui *Sirak,* etc. In Lika-Krbava: *Vlaškopolje, Vlahinić selo,* poate *Muntanja,* etc. In Modruš-Fiume: *Vlaška Voda, Katun, Katunari, Fijani* (cf. rom. *Fieni), Tijani,* (cf. rom. *Teiani), Touni* (cf. rom. *Tăuni),* etc.

Pentru a data prezenţa Românilor în Croaţia şi Slavonia, afară de „aqua" *Wlachum, Wlachim* a. 1217 (vezi datele la Ortvay, *Magyarosz. r. vizr.,* II, 416), pe care nu o avem localizată, şi afară de „villa" *Vlach* a. 1275 din Valkó, este de deosebită importanţă şi apa *Valachycza,* atestată la 1292, care ne arată că ei se găsiau acolo chiar dela începutul secolului XIII.

Aceşti vechi *Valahi* trebue deosebiţi deci de *Cici* şi *Uscoci,* care au venit în aceste părţi numai mai târziu, prin sec. XVI-XVII, fugind dinaintea Turcilor intraţi în Peninsula Balcanică. Aceşti din urmă aveau organizaţie militară, un „statut valah" (a. 1667), şi s'au menţinut până destul de târziu. La 1627 împăratul Ferdinand laudă „nationem Valachorum" de-aici şi „militarem operam eorum, excubandoque et vigilias agendo". Date mai amănunţite asupra numărului şi întinderii lor se pot vedea acum la Szekfű, *Magyar történet,* V, 84-87, care trimite în special la *Mon. sp. Hist. Slav. mer.,* XV.

Dar „păstorii români" din Pannonia nu s'au oprit la Dunăre. Fie din pricina presiunii Hunilor, Avarilor şi a Ungurilor, fie că au fost atraşi de păşunile din bălţile („paludes") şi munţii („montes") de-acolo,—şi pricina din urmă a fost mai hotărîtoare decât cea dintâiu, — ei au trecut foarte curând (nu numai abia pe la mijlocul secolului XVI, cum afirmă acum în urmă Szekfű, *Magyar történet,* V, pp. 87 ş. u., şi în stânga Dunării, spre Nord, în Moravia, în special în Nitra, centrul ei.

Incă în 1113 este pomenită „villa *Staul*" în apro pierea oraşului Nitra.

O altă „villa *Staul*, Tawarnicorum in paludibus" se găseşte în 1268 şi 1296 în hotarul comunei Szakállo din com. Pozsony sau Komárom.

Cea dintâiu se numeşte *Staul* şi în 1311, 1331, 1342 Din jumătatea a doua a secolului XIV urmează apo forma maghiarizată *Stál*, cu *-u-* dispărut (ca în *Pá* = „Paul(us)", *Sál* = „Saul(us), şi cu *-st-* muiat; din se colul XV i se prepune şi *i-: Istál*. In 1356 se numeşte *Olastal*, *Alastal*, deci „staulul valah" sau „românesc" (rom. *staul* este din lat. *stabulum*)[1]. La 1347, 1357 are şi forma *Alustar*, care ne trimite la rom. *staur* (totuşi *-r* din *-l* poate fi născut şi în limba maghiară).

Când n'a mai fost înţeles numele, a fost schimbat în *Alistál*, prin confuzie cu prefixul ung. *al-* „de jos", mai ales că i s'a mai adăugat şi un *Felistál* în secolul XV.

Nume ca *Faristár*, „poss. in Challóköz" a. 1275, *Gelistár* a. 1112, 1249 în com. Vas, ne dovedesc că au mai existat şi alte „staule" sau „staure româneşti" şi că ung. *stál* > *istál*, *stár* > *istár* născut din rom. *staul*, *staur*, era întrebuinţat ca apelativ în secolul XIII atât în Pannonia, cât şi în Nitra.

In acelaşi document, în care găsim mai întâiu pe *Staul*, deci la 1113, se mai găsesc şi alte nume topice româneşti: alături de nesigurul „piscina que vocatur *Piscar*", care ar putea fi mai curând din slav. *piškarŭ* (> rom. *pişcar*), şi de „villa *Piscan*" = *Pešt'an*, iarăşi nume slav, avem o „piscina *Lac*", o „villa *Luth*" sau „*Lunth*", „villa *Late*", etc.

La izvoarele Nitrei se găseşte *Magura*, iar la ale afluentului Belanka ale acesteia *Bella Valaška* sau *Valaška Bella* (în sec. XVI *Bella Valahorum*), în care

---

[1] Ung. *(i)stálló* este din italiană. Germ. *Stahl* n'ar fi putut da dela început decât *(i)stál*, in vreme ce forma documentară cea mai veche este *Staul*.

găsim pe *Gaurov, Kopiletz,* etc.[1]. In Sudul *Măgurei* se găseşte satul *Sutócz* sau *Sutovce* (din rom. *şut,* acesta din alb.).

In Nitra se găsia la 1400 şi satul *Kás* (din rom. *caş).*

Pe valea Vág-ului, în pl. Glogovec, ung. Galgócz, avem pe Alsó- şi Felső-*Káp* (la 1261: „*Kap,* villa Laurentii", la 1262 *Cap),* al cărei nume probabil este din rom. *cap,* termen geografic numind izvorul unei ape şi vârful unei înălţimi, şi *Mosocz* a. 1255, *Mosowcz* a. 1263 (din *moş),* alături de *Mama,* etc.

„Teloneum *Turz*" dela 1183 nu este decât rom. *sturz* fără *s-* protetic, cum ne arată şi *Turze* alături de *Strzylki* din distr. Sambor şi Alt-Sandecz ale Galiţiei. Pe acest *Turz* îl avem şi în *Turzovka (Turzófalu),* în *Turzóvölgy* şi în cel al familiei *Turzó.*

Czabek este derivatul lui *ţap,* iar *Zakafalva* a. 1394 probabil trebue cetit *Szákafalva* şi identificat cu rom. *sacă,* fem. lui *sec* (totuşi cf. şi *Sak(a),* diminutivul lui *Isak* şi *Sava).*

In documentele privitoare la regiunea Nitrei găsim şi nume de persoană care nu pot fi decât româneşti (*Fata* a. 1217, 1271, etc., filii *Fetechk* = „fetică" c. 1271; *Porcus* a. 1111; *Puyne* a. 1262, etc.).

Totuşi se poate spune că *Érsekujvár*-ul se numia *Oláh(uj)vár* în secolul XVI şi XVII (a. 1584, 1614), nu după Valahii care s'au putut găsi împrejurul lui, ci după primatele Nicolae Oláh-ul care a clădit-o în parte începând cu a. 1554 (cf. Szekfű, *Magyar történet,* IV, 119).

Nume româneşti găsim şi în celelalte comitate din jurul Nitrei. Amintesc câteva mai interesante şi mai vechi.

Astfel în Pozsony găsim valea hotarnică *Borbath* a. 1279 (din rom. *bărbat);* palus *Choncu* a. 1254; un *Fon-*

---

[1] O apă *Olaska* este pomenită în Nitra încă la 1258; la 1113 are forma *Olesca.*

sol, Fonsal), „suburbanus in Poson", apoi „comes" a. 1165 (din *Făncel,* diminutivul lui *Fanč* = „Ştefan"), un *Foot* = „făt" a. 1392, etc.

In Těkov sau Bars: un „libertinus *Kokon*" în localitatea Szelepcsén la 1165; *Fetyk,* familie de servitori în acelaşi an; nume ca *Walach, Wolach, Petras, Alb[u]ţ, Korbynn*= „Corbeasa", între 1442-43, al castelanului Laurenţiu *Butura* a. 1480, n. top. *Arma,* atestat încă la 1266, care vorbeşte despre o organizaţie militară ron.ânească în aceste părţi, întocmai cum n. top. *Knesech* sau *Knesecz* a. 1075 şi 1124 şi n. pers. *Knysovecz* a 1450 dovedesc existenţa unei organizaţii în cnezate.

In Těkov a fost şi *Barbata* sau „terra *Barbata*" dăruită la 1262 mănăstirii din Gran. Multe numiri româneşti găsim în Strigoniu (Ostrichem, Esztergom): *Tath, Taath, Tatha,* azi *Tát* a. 1082, 1181, 1214, etc.; n. bărb. *Furh*=„fur" sau ung. „fürj" a. 1248, *Lat*=„lat" ori *Lad*=„Vlad" a. 1208, *Muta* a. 1208, etc.

Mai puţine în Hont: *Bács, Bácsfalu, Bachsdorf, Bačovce* şi *mal* din *Zevlevmal* a. 1219; apoi n. pers. *Crez* a. 1135, poate *Zaka*=„Saka", *Krysan,* etc., tot de atunci.

In Turec (Turócz) *Mincsol* = „Muncel", *Mossocz* (din *moş), Nagy-* şi *Kis- Szoczócz* (din *soţ), Suttó* sau *Šutova* (din *şut), Valaškova,* etc. Un anume *Bute* (din *bute,* ori *Buta* = *Budimir, Budislav)* este pomenit în 1252.

In Trenčin (Trencsén): vârful *Lunga,* pe lângă care au putut trece Valahii moravi spre *Brumov* (din rom. *bruma), Vlahovica, Vlahovac, Valašske Klobouky, Cap* sau *Cab* (din rom. *ţap)* şi *Lhota Walachova.* Apa *Czatza-pataka,* lângă care se găseşte n. loc. *Čaca,* este pomenită mai întâiu în a. 1417. In 1438 găsim şi muntele *Czetcze,* pluralul celui dintâiu.

„Possessiones valachales", cu păstori şi pescari valahi găsim în Turec şi Trenčin până la sfârşitul secolu-

lui XVI, când au fost asimilați cu totul de Slovacii care-i înconjurau. Puternicul Gh. *Turzó*, al cărui nume pare a fi românesc, a colonizat, și el, vre-o 40 de familii valahe în aceste părți.

Intemeiați numai pe documentele istorice, fără a cerceta și toponimia și onomastica, unii din istoricii străini au afirmat că Românii din aceste părți nu sânt mai vechi decât din sec. XV-XVI, și au venit aici din Balcani peste Ardeal, Maramureș, etc.

Am văzut că toponimia desminte aceste afirmații, și ce privește vechimea, și ce privește locul de unde au venit ei.

Românii din Moravia mai au și alte numiri topice, a căror formă românească se păstrează până astăzi: *Valašsko Meziriči, Grapa* și *Zgrapa*=„Groapa", *Kičera* ș *Kikula, Magura* (în Silezia: *Mahura*), poate *Batrâna* sau *Batryna, Gaurovy, Gahura, Pestelak, Strunga* și *Strunžiska, Strunžisko, Bačuv vreh, Bukeriša* și *Bukariška, Cab,* sau *Caboch, Cabánky, Fagoska, Kolyby, Kolibky, Kolibiska, Vakovna, Redikanovo, Putyrky, Vlahovice, Hore Valašsky, Valachuv, Sihła, Sihelne,* etc. Ele, împreună cu cuvinte ca *galeta, gruń, kornuta, kurnota,* sau *kurnuta, merinda, redykat, klag, kl'ag* sau *glag, striga, frombia, kurastva, dzer, kolyba, brynza, urda, strunga, vatra, putyra, lajka, murgana,* etc., ne arată că cei ce le-au dat odinioară au vorbit românește, iar *Vajvodka, Vajvodina, Vojvod groń* sau *gruń* și *Kněhyna* că erau organizați după „ius valachicum". Ei și-au pierdut limba numai prin sec. XV-XVI, iar atunci *valah* a ajuns să însemne „păstor", întocmai cum *rumân* a ajuns să însemne în Muntenia „iobag", „vecin", iar *rëmër* la Albaneji „păstor", „țăran".

Valahii moravi au locuit mai întâiu în Subcarpatia, din care făcea parte și Nitra, care aparținea Moraviei. Cuvinte ca *gazda, hotar, salaš* „stână", alături de *stáni, stanisko,* ne arată fără îndoială acest lucru, căci ele au

putut fi duse în Valahia moravă *(Moravske-Valaška)* numai după un contact mai îndelungat cu limba ungurească.

În Nógrád (Novohradska stolice) avem: *Fagha* „mons metalis" a. 1216 (din *fag)*, ca şi *Korna* (din *corn)*; *Zsuny* a. 1423 (din plur. *juni*, al lui *june*, ori din slav. *Žun* „Iunius"); *Kurtány* a. 1216, identic cu ung. *kurtány* „der einquartirte Söldling", luat din rom. *curtean* „Höfling", „Hofmann", o preţioasă rămăşiţă militară românească alături de *Arma* din Těk ov; poate *Chonthahaza* a. 1265, *Csontorok*, etc.

In acest comitat mai găsim şi astăzi cuvinte româneşti ca *ficsór, ficsúr, urda, csongár* „picior scurt" sau „ciung(ar)", *(meg)esztringol-* „a bate bine", etc.

Dinspre Moravia vine *bajka* „un fel de oaie" a. 1671 (din rom. *oaie* + suf. slav. *-ka); bakeša* şi *vakeša* (din rom. *oacheş)*, care, când intră dinspre Ardeal, are forma *vakisa; birka* „un fel de oaie" a. 1671 (dintr'un romanic *ber-, bir-* „oaie", „berbece" sau dintr'un alb. *beř-* „oaie" + suf. slav. *-ka)*.

Din Zólyom (Zvolenska stolice) relev doar pe *Valaszka*, ung. *Olaszka*, nume dat şi unei flori, care se mai numeşte şi *oláh virág* „viola tricolor", pe *Mosód* (din *moş)*, şi *Polyána*[1], pentru a trece la Árva (Oravska stolice), unde existenţa Românilor este dovedită şi documentar în sec. XV-XVIII, având „ab antiquo libertates" şi însărcinări militare.

In fruntea lor era „waywoda", iar poss. *Kny[e]sy* ne arată că aveau şi cneji. Numele satelor lor însă sânt slave, cu excepţia doar a lui *Pwczova (Puczó)*. *Dubova* este numită şi *Oláh-Dubova*, deci după naţionalitatea populaţiei. Nume românesc se pare că mai are şi *Korbielow*-ul galiţian din apropierea Árvei (cf. *corb*, de-aici *Corbel*, n. pers. în Sáros).

---

[1] Despre păstorii valahi din Zólyom şi despre o „uliţă valahă" ne vorbesc cântecele Slovacilor de-acolo.

Urmașii lor slovacizați mai poartă și astăzi nume ca *Valašek, Valaškov, Framusz* (= „Frumos"), *Kurtutulik, Muszka, Roman,* etc.

In mijlocul comitatului Árva se întinde *Magura* și tot acolo se mai găsește un *Minčol* = „Muncel", *Kičera,* etc.

Filologul maghiar Melich derivă din rom. *râu* slovacul *rava, riava* „pârâu de munte, torent". Dar mai curând este vorba de rom. *reaua, raua,* femininul articulat al lui *rău,* căci pâraele repezi se numesc adese ori *Valea-rea, Turbata, Valea-Dracului,* etc.

Este sigur apoi că din acesta a fost derivat cu suf. rom. *-uță* (de origine latină) numele apei *Reucza* din Liptó (Liptovska stolice) a. 1260, *Revucze* sau *Rewuche* a. 1270, etc,. ca și n. pers. *Mossutza* a. 1243 din *moș* și cel al apei *Kiszucza* sau *Kiszucze* din Trenčin a. 1417.

Originea românească a *Reucze*-i pare probabilă și din situația ei geografică: în nemijlocită apropiere de satele românești ale comitatului Árva (direct spre Sud dela ele) și având la Est *Magurka.* Intr'adevăr locuitorii ei în 1598 „census solvunt Valachorum", „cum sint walachi maxima ex parte".

Cu 20 de ani mai nainte, în 1598, „50 auserlesene böse wallachische Pueben" din „Lipsch", la ordinul poetului maghiar Valentin Balassa, au făcut pagubă în pădurile și minele lui Daniel Göppel (cf. Dézsi L., *Balassa Bálint minden munkái,* Budapest, 1923, II, pp. 506, 508, 510, 514, 525, 528, 535).

Tot în Liptó mai găsim și o *Măgura,* un „rivulus *Zeek*" a. 1252, *Koliby, Kolibiska, Strungi,* etc.

De populație valahă ne vorbește *Kis-* și *Nagy-Olaszi,* slov. *Vlašky* sau *Malé-* și *Welké-Wlachy.*

Este greu de spus dacă Românii din Zólyom, Liptó și Árva, au venit peste Nógrád, din Pannonia, ori, mai târziu, dinspre Est peste Zemplén, Sáros, Zips, Abaúj-

Torna și Gömör. Toponimia îi arată mai noi decât cei din Nógrád Nitra și Pannonia, precum și decât cei din Bihor, Hajdú, Borsod și Zemplén.

Dintre Românii din Nord-Estul fostei Ungarii adecă mai întâiu sânt atestați în toponimie și onomastică cei din regiunea Munților Apuseni (Bihor, înțelegând și Zărandul), Sălagiu, Cluj și Valea Someșului. De aici s'au putut ei întinde în Hajdú, Szabolcs, Borsod și Zemplén, apoi mai departe prin toate comitatele vecine de pe coama Carpaților, până în Galiția, și pe Valea Tisei, prin Sătmar, până în Maramureș, și de-aici iarăși în Galiția.

In Galiția au ajuns ei încă în secolul XI. O inscripție cu rune din Sjonhem (insula Gotland) dovedește că pe la sfârșitul secolului XI se găsiau Români, sau cum li se zice acolo *Blakumen*, în regiunea Vistulei—Dnistrului și Mării-Negre, pe unde a călătorit *Rōthfōs*, pe care l-au ucis.

Știrea despre *Volohi* în Beschizi și Carpații Maramureșului și despre *Țara Voloska*, este confirmată de o altă mărturie foarte prețioasă privitoare la existența pe la anul 1070 a Românilor în regiunea est-carpatică a Nistrului, scoasă de D. Cantemir din istoricul polon Dlugosz. Tot aceștia ne mai dau și altă mărturie din 1147. Nicetas Choniates ne spune că în 1165 ei au ucis pe *Andronic*, care se refugiase în Galiția. Pe la mijlocul secolului XIII ocupau acolo un teritoriu destul de însemnat, iar la 1231 și 1235 cnejii dela *Bolochov* sau *Bolechov* (forma rusească a lui *Blachov* sau *Vlachov*) iau parte la luptele împotriva Romanowiczilor.

Cele mai multe imigrări însă se făcură în jumătatea a doua a secolului XV, când subt numele de așezări cu „ius valachicum" găsim și sate rutene ori polone uneori subt cneaz român, altădată subt cneaz din

neamul lor. O parte din aceste imigrări au venit dinspre Ungaria, altele dinspre Moldova.

Kałużniacki a adunat cu totul vreo 190 de sate cu drept valah în Galiția, Kadlec a completat această statistică, ajungând până la cifra de 350, iar Th. Holban chiar până la 500.

Afară de numeroase cuvinte, foarte asemănătoare cu cele ale Valahilor moravi, intrate în ruteană și poloną, găsim încă din sec. XIII vechi nume de persoană ca: *Micul, Mihul, Stanczul, Gelata, Bryndza, Mielescu, Teresku, Niesszczor,* apoi *Walachus, Wolosz,* etc.; nume topice ca: *Bolechov* a. 1231, *Klag* a. 1242, *Luceskuv* a. 1280, apoi *Turze, Strzylki, Bryndziske, Lutheczky dzalem, Kotul, Repede, Šerbovcz, Mal, Magura* și *Mahura, Plaj, Pekuj, Menčel, Gruń* și *Hruń, Akryszori, Arszica, Capul, Čerbul, Gropa, Gawor, Gurguľat, Ratunda, Rotundul, Lunga, Negrovo, Pitros* sau *Pitrus, Brustury, Rungury, Turbacz, Tomnatik, Varatik, Fereszkul, Baltagul,* etc.; în sfârșit: *Wolosianka, Wolosatka, Wołoszcza,* ș. a. m. d.

Valahii din Galiția erau conduși și judecați de voevozi și cneji, al căror nume în parte îl cunoaștem, aveau organizație bisericească independentă și de rit grecesc, în frunte cu un vlădică, cum a fost la 1353 „Chiril Valahul" sau „Românul".

Cu cercetarea Românilor din Beschizi ne-am apropiat de Românii estici.

Nu știm unde trebue localizați Vlachii *(Vlâchen)* lui *Ramunc* din cântecul 22 al poemului german *Nibelungenlied,* scris pe la mijlocul secolului XII sau începutul secolului XIII. Deoarece ei sânt puși alături de *Polânen* și de „die wilden *Pescenaere*" (=„Pecenegi"), poate fi vorba numai de Românii nord-estici, ori sud-estici din Nordul Dunării.

Și știrea din 1114 privitoare la o *„Blökumannaland"*

în care Alexios Komnenos I (1080-1118) face o expediţie împotriva „păgânilor" (=„Pecenegi"), se rapoartă la Românii sud-estici, dar din Nordul Dunării, şi cu ştirea aceasta concordă şi cea a istoriografului bizantin Kinammos, secretarul împăratului Manuil Komnenos (1143-1180), care, vorbind despre o expediţie împotriva Ungurilor, pe care o făcu prin Ţara-Românească (1166) o armată bizantină, ajutată de o „ceată numeroasă de Valahi", adaogă: „se zice că ei [Valahii] sânt din vechime coloni ai celor din Italia".

Să ne întoarcem însă la Anonimul regelui Béla. După acesta s'ar fi găsit Români la venirea Ungurilor şi în Timiş, căci în cap. 44 al lucrării sale spune că Glad, care stăpânia în aceste părţi, avea în armata sa Cumani, Bulgari şi „*Blahi*".

Toponimia ne arată că într'adevăr au existat Români în aceste părţi când scria Anonimul şi, după informaţiile lui, şi mai nainte.

Fără a mă opri la *Apo,* numele *Caraşului*[1] din *Tabula Peutingeriana,* alcătuită în secolul III sau IV şi copiată în secolul XIII, care poate fi iliric (mai puţin celtic), dar şi românesc, corespunzând lui *apă,* amintesc că cnejii români de aici sânt pomeniţi documentar încă din 1247 şi curând după aceasta apar şi cunoscutele *districtus olachales.* Acestea fiind domenii regale, iar donaţiile începând numai din sec. XIV, numele topice şi de persoană sânt pomenite relativ târziu Totuşi într'un document din 1232 se vorbeşte de „terra *Posorogh,* pe care o găsim şi în *Reg. de Várad,* la 1222, în forma *Bursorog,* azi *Bosorága,* deci rom. *boşoroagă;* „terra *Szor*" în acelaşi doc. de la a. 1232 şi „villa *Zor*" în *Reg. de Várad,* a. 1214; „terra *Ulma*" în a. 1232, etc.; „villa *Cupa*" (cf. o *Kupa* în

[1] Din slav. *karaš* „Karausche" sau din *kras-* „schön"+suf. *-š,* n. pers., nu din turc. *kara* „schwarz"+*su, su* Wasser" *(Melich).*

Cenad) a. 1226, 1232, etc., villa *Onuz* în a. 1220, mai târziu *Vonuz* = „Onuț", etc.

Așezări de felul acesta presupun o vechime de cel puțin 100 de ani.

Intr'un document dela 1363-1371 găsim: „Ad unum locum *Teglauar* vocatum vulgariter, secundum Olachos *Charamida* nominatum'. Deși rostirea *Csaramida* sau *Čaramida* este sârbească, cetatea pare a fi românească și ne dovedește organizația militară a Românilor din aceste părți.

Cele câteva numiri vechi, pe care le-am amintit, alături de *Kenez*, a. 1421 din Timiș și *Kanisza* a. 1332-37, care sânt dovezi pentru organizarea în cnezate[1], sânt de ajuns ca să ne convingem că Anonimul pornia dela fapte reale, cel puțin ce privia timpul său.

Având în vedere adevărul constatărilor lui, putem crede și că *Urbs Morisena* (cet. *Morišena)*, pomenită în *Vita S. Gerardi* pe timpul regelui ungar Ștefan cel Sfânt (1001-1038), este mai curând un nume românesc *(Murășeana = Marosvár)* decât bulgar, cum ar mai putea fi.

Mai adaug aici numai că nume topice românești destul de vechi găsim și în Bačka (ung. *Bács)* și Bodrog, între altele, afară de însuși *Bač (Baach* a. 1263), pe *Szát (Zath* a. 1344), *Szecsel (Zecha* a. 1320, *Sechel* a. 1446), apoi pe *Pancsal*, dim. lui *Panč*, sec. XIII în Torontal, etc.

Un bărbat cu numele *Mos* (cet. *Moș)* este pomenit în Bodrog la 1291, un hoț *Fatha* la 1391 și un iobag Dem. *Punie* (= *Pâne?)* la 1418.

Să cercetăm acum Bihorul și Zărandul. După Anonymus între Someș, Mureș și până la Garam a stăpânit ducele Menumorout, dar el nu precizează de ce

[1] În Caraș-Severin găsim și un cnez *Bozarad*, deci *Basarab* (din peceneg sau cuman *basar* „Besieger" + *aba* „Vater", Rásonyi Nagy) incă la 1358, și anume în Craşova (mare și mică).

fel de neam au fost popoarele stăpânite de acesta.

Pe Anonymus îl interesează în rândul întâiu „genealogia regum et nobilium suorum", nu „iobagii", „incolae", „populus", iar nobilii din aceste părţi foarte probabil nu erau Români.

Dar între ţăranii din ţara lui Menumorout au putut fi şi Români. Români am găsit şi în Nitra, deşi Anonimul nu ne spune că ar fi fost. Am găsit şi în Tĕkov (Bars) până unde se întindea ţara lui Menumorout.

De vechimea Românilor din Bihor şi Zărand s'au ocupat Jung, Bunyitay, I. Russu-Şirianu, S. Dragomir, N. Firu, Şt. Manciulea, C. Pavel, I. Tolan ş. a. Ei îi urmăresc însă mai mult din alte puncte de vedere decât din cel al nostru.

Pe cursul Tisei se găsesc nu mai puţin de trei sate vechi numite *Knéz*, ceea ce indică posibilitatea existenţei unei organizaţii după „ius valachicum".

Două documente, unul de la 1075, altul de la 1124, amintesc o „piscina quae vocatur *Rotunda*", în hotarul comunei *Ság*. Dovezile aduse de d. Iorga pentru românitatea acesteia sânt definitive.

Intr'un document de la 1202-3 sânt atestaţi „super Crisium" o serie întreagă de Români: *Fichur* (= Ficior"), *Qrud* (= „Crud"), *Micus* (= „Micu"), *Tata, Nuqucz* (= „Nucuţ" sau „Ionucuţ"), *Karachin* (=„Crăciun"), *Qucus* (= „Cucu"; cf. şi ung. *Kékes*), apoi mai puţin sigurul *Buna*, etc.

In vestitul *Regestrum de Várad*, scris între a. 1201-35, deşi probele de foc priveau în rândul întâiu, pe catolici, găsim nume ca: *Beat, Urda, Chyul, Chyula* (=„Ciul", „Ciula"), *Codaba* (probabil din *Codauba* = *Codalba), Cucus, Cuca, Fata, Latu* (= „Lat" ori „Lad" = „Vlad"), *Lyntes* (= „Linteş"), *Masa* (= „Moaşă"?); *Micu, Micus, Mikus, Moula, Nuodu, Nuz* (=„Nuţ"), *Omoczel, Porca, Poula, Sude* (= „Jude" ori „Csuda", „filia Suda"), *Sune* (=„June" ori ung. „Csunya"), *Ban-*

lus, Banlum (= „Banul"), *Ultuk, Uutuk* (vechiu *Ultuc* = „Uituc"), etc., ca să nu mai pomenesc pe *Choma*, și altele de acest fel, care, deși au origine românească (*Choma, Csoma* derivă din rom. *ciumă*), se prezintă acum în înfățișarea caracteristică limbii ungurești (*Choma* cu *-o-* născut din mai vechiul *-u-*).

Dintre „pristaldi" relev pe *Cuca* din Crasna, care poate fi și slav, *Duca, Iancu, Micu, Sceraka* (=„Săraca"), care are înfățișarea evident românească, etc.

Avem și o serie de nume topice care nu pot fi decât românești: *Alba=Albești* (Bihor), *Dumbul=Dâmbul* (Bihor), *Pun=Bun* (Someș), *Chula=Ciula* (Someș), *Chueytora* (?), *Cocil* = *Cățel(ul)* (Sălagiu), *Cornust=Corneşti*, ung. *Kornyest* (Arad), *Cupa* (Cenad ori Zărand); *Fonchol, Fancsol* = *Făncel* (Bihor); *Szor, Sorou, Zor* (Zărand ori Cenad); *Onuz* sau *Vonuz* (tot acolo) *Questest* (= *Costești*, Hunedoara?); etc.

Se mai adaugă la acestea: *Apa*, mai târziu numită cu traducerea slavă *Macra* (cet. *Moacra*) a. 1214, *Murul* a. 1292, *Kôt* (*Covth* a. 1232), ungurește mai târziu *Karulos*, azi *Kerülös*, ceea ce arată că avem a face cu rom. *cot* „cotitură", fie acesta din lat. *cubitus*, cri din slav. *kotŭ* (cf. sloven. *kot* „Winkel", ceh *kout*, idem, etc.).

Incă la 1283 găsim un *Oláhtelek*, iar la 1344 mai multe „vilae olachales".

Incepând cu *Wayda* de *Geroth* (=*Girolt*-ul din Someș), pomenit în M. Rogerii *Carmen miserabile*, din sec. XIII până la sfârșitul secolului XV se cunosc un lung șir de voevozi în această regiune, (vezi Bunyitay V., *Bihar vármegye oláhjai és a vallás unió*, Budapest, 1892, p. 5 ș. u.;) C. Pavel, *Școalele din Beiuș* 1828-1928, Beiuș, 1928, p. 39 ș. u.; N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV*, etc., București, 1933, p. 300 ș. u.). De asemenea și de cneji, a căror amintire ne-o păstrează nu mai puțin de trei sate vechi numite *Knez* în Szabolcsul apropiat.

Locuind şi Români pe Valea Crişului, la data când Crişul este atestat mai întâiu în documentele latino-ungureşti, învăţaţii unguri n'au dreptul să afirme că cea mai veche formă documentară *Kris* (a. 1075), cet. *Criş,* trebuie să fie ungurească, câtă vreme Ungurii îi zic *Keres, Körös,* iar Românii au păstrat forma originală, oricare ar fi originea acesteia şi oricum s'ar explica grafia *Grisia* a celor vechi.

Trec foarte repede peste Românii din Szabolcs şi Hajdú, a căror maghiarizare nu era desăvârşită nici în secolul XVIII, când unii din ei îşi mai păstrau şi numele neaoş româneşti, alături de cele mai multe maghiarizate. Unii dintre aceşti Români au venit din Sud, întocmai cum alţii au venit în Békés din Nord-Vest, şi anume din Turócz şi Sáros.

In Békés avem numiri ca *Magur* a. 1364-5, *Murul* a. 1295, *Murony,* a. 1478; în Szabolcs: *Mása* a. 1361, *Ontelek* = „cătunul lui *Onu*" a. 1446, *Kopács-Apáti, Porchpataka* a. 1347, *Vaja*=rom. *Oaia* ori slav. *Voja,* a 1411, *Stirka* a. 1270, *Popa* a. 1390, *Baach*= *Bács* a 1439, ca să nu mai pomenesc nesigurul *Fizior* a. 1431, care ar putea fi cetit *Ficior,* etc.

In *Nádudvar*-ul din Hajdú este pomenit la 1210 un „servus nomine *Fata*", iar *Nánás* din 1212 ar putea fi atât nume slav, cât şi românesc. In acest comitat mai găsim şi astăzi versuri de copii ca:

Hop, cup
Fulde luk
Fulden kálé
Simen duk.

Evident sânt corupţia româneştilor vechi:

Hop, ţup
Pul' (=„puiu") *de lup*
Fugi den (=„din") *cale*
Şi mă duc.

In Borsod se găsesc foarte curând aşa zişi „Valachi castrenses". Pe unul din Oym îl chiamă la 1219 *Chyuî* (=„Ciul"), pe altul din Vámos tot atunci *Karasun*. Monograful Borsod-ului S. Borovszky[1] ne arată că în timpul lui Ludovic cel mare s'a aşezat în sătuleţul *Cseb* familia valahă *Bojár*, iar la 1409 se găsiau Români „în possessione Valahali... [*Mező*-]*Keresztes*". De păstori valahi se mai vorbeşte în acest comitat şi la 1605, iar în sec. XVII mai găsim nume ca *Oláh, Walach, Bodiz* (= „Botez"), *Fáta, Mosik*, diminutivul lui *Mos* (= *moş*), *Káso, Baliga, Kotor, Nyák* (=„Neag"), *Pinte, Bona*, etc. Totuşi numirile topice [*Bessenyő*-] *Szirma*, care pare a fi peceneg, *Kurittyán*, care pare a deriva mai curând din slav. *korito*, decât din rom. *Curechiu* (cf. *Kurety* în Hunedoara), *Nekésen* (cf. n. fam. *Nekéssy*), *Szirák, Bota*, chiar şi *Kornisháza* şi *Mály* a. 1234, nu se poate spune că vin din limba românească, afară doar de *Barbo* a. 1475.

Vechi nume de persoană şi topice româneşti găsim în Zemplén (Zemplinska stolice), şi anume în actele de donaţiune ale prepoziturei din Lelesz din a. 1211 şi 1214.

Nume de persoană: *Bona, Chrachun, Facha*, care probabil trebuie cetit *Fatha, Porched* (probabil *Porcea* + *-d*), *Gemmen, Kesula* (=„Căciulă"), *Zembeta*, care, alături de *Zemboth*, are înfăţişare fonologică românească, în vreme ce *Chonka* o are acum pe cea ungurească, cu *-o-* în loc de *-u-* mai vechiu.

Pot fi şi româneşti, nu numai slave ori ungureşti, nume ca: *Beza, Dragoye, Iouga, Kenez, Longen, Mogd*, etc.

In sec. XV găsim tot aici mai mulţi *Fichor* (cet. *Ficior*) şi *Rama(s)z de Zomlin, Zemlén* sau *Zamlén*,

---

[1] *Borsod vármegye története*, I, Budapest, 1909, pp. 67, 82-83 şi 203-240.

deci *Zemplén* din Bihor, probabil are nume românesc (din rom. *rămas*, din care este și ung. *ramaz, ramasz*).

Nume topice: *Kechelpotok, Kečelpotok* a. 1252, „rivus *Scekpotok*" a. 1270, *Albény*, a. 1355, *Cabov* sau *Czábócz, Kárna*= „Coarna", *Kásó* sau *Kašov* a. 1390 (din n. pers. *Caș* sau slav. *kaša), Crucho=Kručov* a. 1390 (cf. și n. pers. *Crucha*=„Crucea", a. 1382), *Crudin* (*Krudin*), a. 1383 (din n. pers. *Crud), Lunch* = „Lunci", plur. lui *luncă*, a. 1227 și 1404, *Roškovcz, Roskócz* a. 1478, etc.

In Zemplén se găsește și apa *Laborcz(a)*, despre care Anonimul (c. 13) ne spune că a fost numită după un comite al întăriturii din acea vale, cu numele *Lobor'y* (din slav. *Vladiborc)*, care a fost prins și spânzurat de Unguri și „qui in lingua eorum [a locuitorilor de-acolo] *duca* vocabatur".

Duca este un nume de origine latino-italo-bizantină, în ultima analiză balcanică. El n'a putut fi dus în Carpații nord-estici de Ruteni, ci numai de un popor care a avut atingere cu civilizația bizantină.

Pe *Duca* îl cunosc ca nume de persoană atât Românii din Nord (aceștia îl au în Bihor chiar de pe la 1200, în Muntenia îl găsim în sec. XV), cât și cei din Sud, care-l au și ca apelativ, și l-au dus cu ei în toate părțile pe unde au trecut (în toponimie se găsește în Panonia, Sáros și Năsăud). Ei au dus în aceste părți și alte cuvinte pastorale de origine grecească, precum: *ciul, ciumă, știră, strungă*, etc. Deoarece Românii sânt vechi în Zemplén, probabil că Anonimul a cunoscut pe *duca* din limba lor.

Și astăzi se mai găsesc în Zemplén foarte multe nume românești între părțile de hotar: *Gruń* sau *Hruń(ik), Magura, Mogura, Mahura* și *Mahorka* (formele din urmă, cu *h*, ne arată că Românii au ajuns aici înainte de sec. XII); *Motrogun, Brindzova, Plina, Rinzak, Gurguljati, Runk, Runkur, Runkov, Capiv, Kopač, Pod Kopačom, Gaura, Stremtura* sau *Stramtura* și *Stran-*

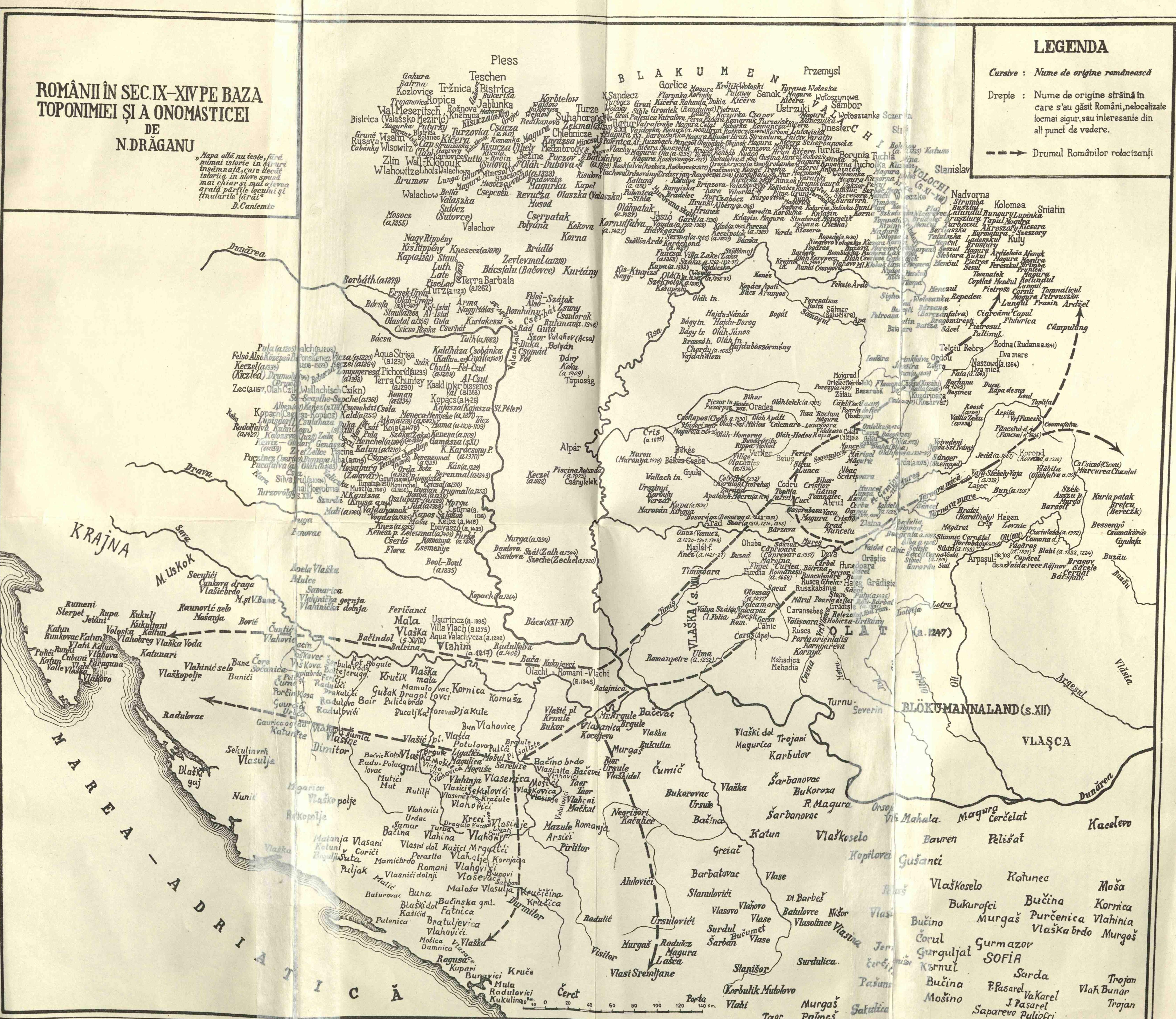

„LIGA CULTURALĂ" – SECȚIA BRAȘOV

turi, Staulinec, Kašiv, Za Roškovsku, Varatin sau *Varatiki, Falčiny* și *Falčiv, Pid Kručovskom, Kručovčik,* apoi derivate ca *Pažarel, Derešor, Ripišin,* etc.

De Români vorbește *Valaškovcy,* și de organizație după „ius valachicum", *Vajda, Vajdička, Kńahinci, Kńaža,* n. pers. *Kenez* de la 1214, etc.

Conscripțiile din sec. XVI și XVII ale cetății Murány din Gömör (Gemerska stolice), ne arată că în acest comitat erau în acel timp mulți care plătiau „census Valachorum", deci Valahi sau Români, la care s'au adăugat apoi Ruteni cu „ius valachicum".

Dar, după toponimie, și aici Românii sânt mult mai vechi. O *Bute,* „terra ad. fl. Iloua" (din porecla *Bute* ori genitiv al lui *Buta* = „Budimir" sau „Budislav"; cf. și ung. *buta),* găsim în Gömör încă la 1255. Dacă *Korna* a. 1364-1410 ar putea fi îndoelnic, sânt cu siguranță de origine românească: *Kornuthfalva* a. 1427, *Mál* a. 1423, *Branzova,* partea de hotar *Brindzarka,* etc. Despre populație românească în aceste părți vorbește *Oláhpatak (Alahpathaka* a. 1427, *Olahpathaka* a. 1470), numit și *Vlachov(o),* precum și numele unor păstori, care făceau parte din „valašska sloboda" din Gömör (1606-1848); *Balczo* sau *Baltzo, Valach, Brendzar,* la care se adaugă mai târziu *Brác, Oláh,* etc.

In limba ungurească din Gömör se mai găsesc și astăzi cuvinte de origine românească deosebit de interesante ca: *sztriga* „Hexe", *vërgyi-vörös* din rom. *verde, demikát,* etc.

Despre existența Valahilor din Zips Spišska stolice) ne vorbește un document din 1426 și înșiși învățații unguri recunosc că în acest comitat pășteau în întreg secolul XVI și XVII turmele păstorilor valahi venite din Polonia și din orașele Ungariei.

Dar toponimia ni-i arată pe Românii din Zips și mai vechi.

Astfel *Batizfalva, Batizfalu,* germ. *Botisdorf, Botz-*

dorf, slov. *Batizovce, Batizovec* se întâlnește încă la 1279. Acest nume se știe că este dat după cel al comitelui *Botiz*, fiul lui Marcus *Goła* (=„Golea"), pomenit și la 1264, care pentru judecarea iobagilor săi numește șoltuzi sau cneji, cum obișnuia dreptul valah.

Altfel n. pers. *Botez, Botiz* se întâlnește încă din 1220 și nu poate fi explicat satisfăcător decât din rom. *Botez*, din *botez* „Taufe", subst. postv. al lui *boteza*, „taufen", nume dat după ziua *Botezului* [*Domnului*] sau *Bobotează*, întocmai cum după alte sărbători s'au dat: *Crăciun; Pascu, Pașcu, Pascal; Florea, Floarea, Florin, Florian*, etc.

Românii au dat și numele satului *Kattun(y)* (*Katuń, Katune*), atestat mai întâiu la 1282. Nume românesc mai au și: „silva *Rugus*" a. 1225; *Roskfalva* sau *Roskócz*, slov. *Roškovce*, germ. *Roschkowitz* a. 1277; *Ordzovány, Ordzovjány* sau *Ragyócz* a. 1348.

Šoltisska și *Vajdovka* vorbesc despre o organizație după „ius valachicum" și s'ar putea ca „voyvoda de Zopus" al Valahilor din părțile Ungariei, pomenit de scrisoarea din 1345 a papei Clement VI, să fie din „Zepus", deci din Zips.

In partea nordică a Zipsului avem muntele *Magura*, după care s'a numit și plasa în care se găsește acesta. Din *Magura*, face parte și *Palenica*, care (din pricina lui *-e-*) are înfățișare fonologică românească. In jur de Zakopane se mai găsesc: *Grońkov, Palenica w Capowskim lesie, Grapa* (=„Groapa"), *Kiczora, Blahovka, Wołoszyn, Włosienica, Čerbulska*, și *Turbacz*.

Românești mai pot fi nume de hotar din alte părți ale Zipsului, cum sânt: *Vatral'ova, Vatral'ivske, Barbušanka*, etc.

Tot aici se găsia și „mons *Turtur*", pe care-l pomenește Anonymus (c. 18 și 57) și alte documente în apropierea râului *Poprad*, ca alcătuind hotarul spre Galiția. In acest loc, firește nu poate fi indentificat cu *Ta-*

tra, cum cred învățații Melich și Rozwadowsky, care-l derivă dintr'un presupus **Trtry*. *Turtur* este tot un nume românesc ca și *Magura* și *Polenica*, și anume din rom. *turtur (turturoiu, turturel)*, știut fiindcă numele de munți se dau adeseori după paserile care trăesc pe ele sau după persoane numite cu nume de paseri (cf. *Turz, Sturz, Cocoșul, Cocorul, Găina, Ciahlău, Falcău, Rarău, Rața, Stârci*, etc.).

Numele de fam. *Turtureanu* și *Turturică* este cunoscut și acum, iar un sat *Turtureşti* avem în Neamțu.

Numele muntelui *Turtur* a dispărut după 5 veacuri de întrebuințare deodată cu Românii din Zips care l-au avut în graiul lor.

Aceste dovezi toponimice, sânt de-ajuns ca să putem vedea Români slavizați într'o mare parte din *goral*-ii (= „muntenii") dintre *Magura* Zipsului și cea a Arvei, unde curge valea *Dunajec*-ului, care în general sânt considerați de Ruteni slovacizați.

Avem și o veche dovadă istorică că în ținutul locuit astăzi de Gorali s'au găsit odinioară Români. Anume în legenda Sfintei Cunigunde se pomenește de „*Valachi*" sau „*Volsci*" în apropiere de Dunajec și Poprad, unde Cunigunda avea un domeniu dăruit de soțul său Boleslav în 1257.

Acești *Valahi* erau slavizați cu totul în secolul XVII, când numele lor ajunsese sinonim cu *Gorali* „montagnards", sau, mai bine, „păstori (= „valahi") munteni" (cf. *Lettres de Pierre des Noyers à Ismaël Bouillaud*, dintre anii 1655 și 1659, Berlin, 1859, la care ne trimite N. Iorga, *Rev. ist.*, XIX, 1933, p. 306, și anume a. 1656: „2.000 Valachs logèrent à Koziglova", p. 58; „l'un et l'autre mots *Valachs* et *Gorali* signifient montagnards", p. 59;: „Li montagnari o Gorali", p. 66; „quelques 25 payssans qu'ils appellent Gorali ou Valaques", p. 106).

Deoarece *Dunajec*-ul se varsă în Vistula, s'ar pulea ca ucigașii lui *Rōthfōs* din sec. XI și ai lui *Andronic* din sec. XII să fi fost Români din această parte.

Documentele ne arată că între anii 1437-1510 căpitanii cetății Torna și prepoziții din Jászó au colonizat „o samă de Valachi" pe moșiile lor din comitatul Abaúj-Torna (Abaujka stolice).

Despre populație de origine românească în acest comitat ne vorbește „villa *Ola*" a. 1236, „terra *Ola*" a. 1258, *Olay* a. 1352, etc., iar despre organizația după „ius valachicum" *Vajda*, (*Wayda*, *Woyda* a. 1302-69, etc. azi *Krasznyik-Vajda*), și *Kis-Kinyizs* și *Nagy-Kinyizs*.

Dintre celelalte nume de localități se pot releva: *Fanchal*=„Făncel", „Ștefănel" a. 1262; *Gárd* a. 1330; *Kupa* a. 1332-37, poate *Száka* (*Zaka* a. 1232-37), alături de un *Scekpotok* a. 1270, ca să nu mai pomenesc pe pe *Karácson(d)* a. 1427, care acum are înfățișare fonologică ungurească.

După populația românească de-aici s'a numit floarea *olaszka* = *oláh virág* „viorea colorată", „viorea de vară" și dela ea au rămas cuvinte ca *domikát, bronza, gujásztra, pászka, ramasz, tátó*, etc.

Documentele orașului Bártfa ne arată numeroși „Valahi" în sec. XIV și XV în com. Sáros (Šariška stolice). Ei au nume ca: *Socha* (= „Socea"), *Sochel* (=„Socel"), *Wolach, Ficzur* (= „Ficior"), *Pekura* (= „Păcură"), *Steneck* (= „Stănic"), *Petrus, Corbel, Buda, Myhno* (= „Mihnea"), *Maxim, Havrylla, Drágos, Flak, Bur, Kál, Chyla* (= „Ciula"), *Jorg, Marisz* (= „Mariș"); *Magulya* (=„Magulea"), *Paul, Puskarsz* (=„Pușcas"), etc.

Doi dintre ei falsifică monedă, dovadă că unele îndeletniciri păcătoase ale vremilor de-acum existau și mai de mult.

In Sáros a existat în jumătatea I. a secolului XIV și un voevod român cu numele Nicolae, ai cărui fii sânt pomeniți.

Numele de localitate *Kenéz* (*Kenyz* a. 1408), ca şi *Na Šolteskoj gorě* vorbeşte despre existenţa unei organizaţii în cnezate, iar despre populaţie românească *Olajpatak*, în cazul că *Olaj*, întocmai ca şi *Olay* a. 1352 din Abaúj-Torna, pe care-l găsim la început în forma *Ola*, a. 1236, este o formă secundară a lui *Oláh*.

De origine românească sânt numele: *Roskovány*, *Roskowan* a. 1427), *Sarbó* sau *Šarbova*, poate *Szócs* a. 1415, *Dukafalva* sau *Dukovcze* a. 1408, chiar şi *Bodruzsál*, dacă reproduce pe *Bodrogel*, etc. La acestea se adaugă nume de munţi, dealuri şi părţi de hotar ca: *Minčol* = „Muncel", *Menčelik* şi *Munčov*, *Magura*, *Hruń*, *Kolibáb*, etc.

Deosebit de românească este toponimia comitatului Ung (Užanska stolice), în care încă la 1371 găsim un voevod.

Existenţa populaţiei româneşti o mărturiseşte numele satului *Volosjanka* sau *Voloszánka*, apoi cel al părţilor de hotar: *Volosaně*, *Volosěnki*, *Volosjanočka* şi *Volosini*.

La 1290 un comite din Ung îşi ia un servitor sau servitoare cu numele *Fata*. La 1898 se culege un text slovac de la un anume Mih. *Fotul* (= „Fătul") din Sztrojna.

Existenţa unei organizaţii după „ius valachicum", în voivodate şi cnezate, ne-o dovedesc, afară de numele satului *Kńahina* sau *Kńachinina* (formă ruteană, în româneşte fiind obişnuite formele *Cneaghina* şi *Cneajna*), şi numele părţilor de hotar: *Vajdovo*, *Vojvodin*, *Vajdičuv*, *Vajdičuv potok*, *Vajda sihot*, *Kńašni*, *Kńažneskij*, etc. In secolul XVI numeroase sate din Ung. plătesc „strungă", adecă „census Valachorum".

Nume românesc are numele de localitate *Porcsal* (*Porchal* a. 1389), care corespunde românescului *Parcel*, ca să nu mai vorbesc de nesigurele *Mircse*, *Petrócz*, *Sztanna*, etc.

Foarte multe nume româneşti găsim între părţile de

hotar: *Hruń, Lokšor, Mončol* (= „Munčel"), *Magura, Magora, Magurka, Maguriča, Pitrus* (= „Petros"), *Verde, Čotore* (= „Cioturi"), *Korbul'ka, Kudravyj* (cf. *codru*), *Podyšur, Ripišča, Korna, Kornii, Kelarija, Koliba, Sinatorja Poljana, Buni Plaji, Pyd Korastavicij*, etc., etc.

In Ugocsa avem *Vlahova, Valleszaka* şi *Csongva* a. 1337 (din *ciung*), apoi părţi de hotar ca: *Magura, Magurica, Maguriča, Dumbrava*[1], *Korpenič* (cf. *curpen*), *Grumač, Frasin, Hruń*, etc.

Este de prisos să mai insist după acestea asupra numeroaselor nume topice din Maramureş, ai căruĭ voevozi şi cneji români îi cunoaştem începând cu sec. XIV. Dacă atestarea acestor nume n'are vechimea celor din Bihor, Zemplén şi Zips, aceasta se explică prin faptul că expansiunea ungurească spre Maramureş s'a făcut numai mai târziu, iar din pricina aceasta ne lipsesc documentele de donaţiune din vremuri mai vechi. Relev însă că Maramureşul era în sec. XIV un rezervor aşa de bogat în Români, încât, deşi au plecat de aici numeroase colonii în Galiţia, s'a putut face şi descălecarea Moldovei, fără ca prin plecarea populaţiei româneşti în aceste două ţări să se schimbe prea mult caracterul etnic al lui.

Şi în Bereg au fost vechi aşezări româneşti. Pe Românii de aici îi găsim încă din sec. XIV în frunte cu voevozi şi cneji. Sânt învăţaţi unguri (Lehoczky, Petrovay, acest din urmă Român de origine), care au afirmat că Românii din Bereg au putut să se găsească acolo chiar şi la trecerea Ungurilor prin pasul Vereczke (Werecky).

Dintre numele de localităţi relev aici ca fiind româneşti: *Oláh-Kerepecz*, a. 1484, *Oláh-Csertész* şi *Vološskoje;* apoi *Repede* a. 1430; *Fogaras; Negrova, Nigrovo* sau *Nigrevo; Serbocz*, slov. *Šerbovec*, rut. *Šerbücz; Timšor*, etc.

---

[1] Cu fonetism românesc.

De asemenea nu pot trece cu vederea cât de românească este şi astăzi toponimia pasului Vereczke (Werecky), în care găsim: *Plaj, Plajčik, Pekuj, Muncsel (Mencsel, Mencsil, Mencsul), Timšor, Korna, Falča, Korb, Freszinet, Temnatik* (=„Tomnatic"), *Magura, Hruń(ok), Repede,* etc., la care se adaug în alte părţi: *Ripy, Kim(p)šory, Šerbovica, Stremtura, Kašolova, Kodrošory Fotulovina, Žurat telik, Magura, Kičera,* etc.

Rămâne să spun câteva cuvinte despre *Ardeal,* unde găsindu-se şi astăzi Români, fireşte, ei au trebuit să fie din vremuri vechi şi mult mai numeroşi decât acolo unde au dispărut acum, asimilaţi de masele străine care îi încunjurau.

După Anonymus, la cucerirea „terrae ultrasilvanae", în aceasta, deci în *Ardeal, „Gelou* quidam *Blacus* dominium tenebat". Locuitorii erau *„Blasij* et Sclaui" (c. 24-27). *Blasij=Vlasi,* plur. lui *Vlah,* nu din *Bulak = Bulgaro-Turc (Pais).*

Din felul cum ne descrie Anonimul lupta Ungurilor cu Gelou, se vede că Ardealul nu este tocmai Ardealul lui Simion Dascălul, mijlocul ţării", ci văile celor două Someşe, cu centrul *Gilăul* de lângă Cluj.

Chiar şi numele lui *Gelou* a fost identificat de deosebiţi savanţi cu *Gilăul,* care însă nu derivă din ung. *gyalú* „rindea", cum crede Melich, nici din rom. *deal,* cum credea Asbóth şi Bogrea, căci din acesta ar trebui să avem ungureşte *Gyál,* ci din rut. *djelov, djilov* „loc deluros", şi s'a numit aşa după munţii *Gilăului* (cf. *Dělovo, Diłovo* în Ugocsa, *D'ilov berh* în Galiţia).

Anonimul vorbeşte numai de *Blasij* lui Gelou, fiindcă Ungurii au cucerit la început numai ţara acestuia. Dar Românii au trebuit să se găsească în acel timp şi în partea sudică şi sud-estică a Ardealului de-acum, unde îi găsim atestaţi documentar, alături de Pecenegi şi Secui, încă la 1210, 1222 şi 1224.

O dovadă pentru vechimea Românilor în Ardeal

este faptul că ei de la început se găsesc organizaţi în voivodate şi cnezate. Această organizaţie au putut-o moşteni şi păstra, dar n'ar fi putut-o crea dacă ar fi venit în Ardeal după cucerirea acestuia de Unguri. Cel dintâiu voevod e pomenit în 1219 în Someş, cei din urmă cneji către sfârşitul secolului XVI.

Dovezile toponimice pentru vechimea Românilor în Ardeal sunt de două feluri.

Avem nume vechi care nu pot fi decât româneşti şi avem nume de origine slavă, a căror formă veche am păstrat-o noi, primind-o direct de la Slavi, şi am dat-o apoi în forma noastră popoarelor venite după noi.

Ungurii au înaintat în Ardeal numai pe încetul şi treptat. Astfel se înţelege uşor că cel mai vechiu document ardelenesc, care ni s'a păstrat, este abia din 1165.

Nefăcându-se donaţii de feude înainte de 1200, este zadarnic să căutăm în Ardeal nume româneşti de oameni şi locuri înainte de această dată. In parte este zadarnic chiar şi înainte de 1241, când năvălirea Tătarilor a putut distruge multe documente preţioase de-ale arhivelor ardeleneşti.

Menţionarea la 1075 a castrului *Turda*, într'un document privitor la ţinuturile ungurene, este numai întâmplătoare.

Pentru toate aceste motive trebuie să socotim într'adevăr mare lucru că totuşi găsim în Ardeal sate cu nume sigur româneşti încă în cei dintâi ani ai secolului XIII.

Inşir aici numai pe cele mai vechi: *Cocil* = *Căţel(ul)* din Sălagiiu a. 1217, pe care-l găsim alături de *Moigrad*-ul de origine slavă. In Sălagiu găsim şi pe *Porţ*, ung. *Porcz* ((*Porczy* a. 1477), care ne reaminteşte pe „portas Mezesinas" ale Anonimului, se adaugă *Pun* = *Bun* a. 1209 în Someş, *Zakapathaka* a. 1297, etc.

Intr'un document din 1228, privitor la o regiune a-

propiată de Reghin, este vorba de o „meta", care „descendit in vallem qui vocatur *Zeku*", deci „Părăul-sec".

La 1243 este pomenit mai întâiu „predium *Fata*" din Năsăud, alături de *Bachuna*, care trebuie cetit *Bačina* şi este un derivat al lui *baciu*.

La 1261 este pomenit „fagus *Kald*", lângă Dej, în Someş. Azi, se numeşte acelaşi la *Kádbükk* (din *Káldbükk*. In două documente de hotărnicie, de la 1366, şi 1577, i se menţiona vechimea de 1000 ani.

Tot la 1261 şi tot în Someş avem pe *Bolta* = *Balta*. Ca foarte vechiu este amintit şi dealul *Flamund*=*Flămând*.

Dintre numele din regiunea Clujului şi a Gilăului relev: *Baciu*, ung. *Bács* a. 1263, *Ontelke*, deci cătunui lui *On(u)* = „Ion" a. 1263;: *Rosk* a. 1319, şi mai ales pe *Vlaha*, atestat încă la 1332-37 în forma ungurească *Olafenes*. Forma *Vlaha* sau *Blaha* este numele dat acestui sat românesc încă de vechea populaţie slavă, cu care trăiau Românii alăturea. Dacă satul s'ar fi născut numai după venirea Ungurilor, el ar fi trebuit să aibă o formă corespunzătoare ungurescului *oláh*.

Pe Târnave avem *Sâncelul*, ung. *Szancsal*, fie că derivă din *sânt(u)cel* „sfântuţ" ori din *sâmcel*, „vârfuleţ".

Un anume „*Cute* iobagio castri de Torda" este pomenit încă la 1268.

Intr'un document de la 1238, în legătură cu *Zuhodol* (= „Sohodol") şi *Buchard* („=Bocsárd") din j. Alba se vorbeşte de „mons *geminus*". *Geminus mons* este „muntele *Geamăna*", care n'are decât acest nume românesc şi se găseşte între *Detunata* şi *Suligata* de lângă *Bucium-Muntari*, pl. Roşia, în care se află şi *Sohodolul* („Valea-seacă").

Tot în Alba, ca foarte veche este considerată de unii şi stânca *Bulzu*, care are nume evident românesc.

Deşi Românii din Ţara Făgăraşului sânt pomeniţi încă la 1222 şi 1224, numele *Făgăraşului* apare mai întâiu numai la 1291, întru cât documentul de la 1231 s'a dovedit a fi falsificat. El derivă din *făgariu* =„făget" + suf. diminutiv *-aş*, şi a putut numi la început „făgeţelul" pus în contrast cu „Nage Bik" = „Nagy Bükk"-ul documentelor care era în apropiere.

Aceste nume nu sânt prea multe, dar sânt de ajuns pentru ca să ne arate că Românii se găsiau în sec. XIII pretutindeni în Ardeal.

Am arătat că Anonimul spune că, la venirea Ungurilor, împreună cu Românii se găsiau în Ardeal şi Slavi.

De la aceştia am primit noi multe nume topice şi le-am păstrat într'o formă mai apropiată de a lor, decât cum le-au păstrat Ungurii şi Saşii care le-au luat de la noi.

Pe unele nici nu le-am putea avea în forma în care le avem dacă n'am fi fost în contact direct cu Slavii anteriori venirii Ungurilor, căci după venirea acestora se ştie că nu s'au mai aşezat Slavi în Ardeal.

Aşa sânt: *Vlaha* sau *Blaha* de lângă Cluj (*Olafenes* a. 1332-37), *Vlăhiţa* din Odorheiu („villa olachalis" a. 1301), numele judeţului *Vlaşca*, care ar putea fi identcu *Blökkumannaland*-ul lui Snorre Sturlusson din 1114, *Vlaşca*, cătun în Romanaţi, *Vlăsia* din j. Ilfov, apoi *Vlăşceni*, *Vlăheni*, *Blahniţa*, etc., care dovedesc existenţa unei populaţii slave alături de cea românească, singura care a putut da astfel de nume; *Bălgradul* (*Bellegrata* a. 1097, *Belügrad* s. XVI), tradus în ungureşte *Fehérvár*, apoi *Gyula-Fehérvár* (propriu *Alba lui Ghiula*, *ghiula* însemnând şeful peceneg din regiunea Albei; *Alba-Iulia* s'a desvoltat greşit din *Alba-Gyulae* sau *Julae*, numită altfel latineşte şi *Alba Transilvana*), germ. *Weissenburg*, apoi *Karlsburg*; *Târnava* tradusă de Pecenegii din preajma ei *Kokel*, nume pe

care l-au luat apoi și Sașii și Ungurii, dintre care, cei din urmă i-au adaus ung. *jó*, dacă nu i-au adaus înșiși Slavii al lor *-ev*, pentru ca să se nască ung. *Küküllő*; *Cerna-voda*, tradus ungurește *Fekete-viz*, germ. *Schwarzwasser*, etc.

Avem forma cea mai veche pentru *Turda* a. 1075, care derivă din n. pers. *Turda*, din slav. *tvŭrdŭ* „tare", întâlnit foarte des în cronicele și documentele vechi. (ung. *Torda*, săs. *Tordemburg*). Tot așa și pentru *Cluj* (atestat mai întâiu în forma *Clus* a. 1173, 1499, cet. *Kluš*), ung. *Kolozsvár*, germ. *Klusenburg*, *Klausenburg*, care probabil derivă din alintătorul *Kluš* al slavului *Mikluš* „Nicolae", precum și pentru *Sibiiu*, care derivă dintr'un mai vechiu *Sibiń*, iar acesta din slav. *siba* „Hartriegel"+suf. slav. *-ĭńĭ* (*Cipini-*) a. 1192-96, *Scibin* a. 1200). Forma ung. *Szeben* este desvoltată în mod normal din rom. *Sibiń*. Tot așa și săs. vechiu *Zibin* (azi popular *Zâbäng*, *Tsibing*), cu *s* inițial trecut în *ț*- după firea limbii săsești, din care am reprimit numele apei *Țibinului*. O evoluție inversă este cu neputință: nici ung. *Szeben*, nici săs. *Zibin* n'ar fi dat românește *Sibiń*, și apoi *Sibiiu*, *Sibiu*.

Avem atestări numai din secolul XIII pentru: *Sad* (din slav. *sadŭ*), care a dat germ. *Zoodt*, săs. *Tsōt*, iar de-aici ung. *Czód*; *Lovnic* (din slav. *lovnik* „loc de vânătoare"), care a dat (prin apropiere de ung. *löv-* „a pușca") ung. *Lövnek*, de-aici *Lemnek*, și germ. *Leblang*, săs. *Liəflər̥k*; *Criș* (din n. pers. slav. *Kriš* =*Crisius* = *Chrysogonus*), din care este germ. *Kreisch*, săs. *Kraeš* și ung. *Keresd*; *Slimnic* din *Slivnic* (din slav. *sliva* „prun" + suf. *-nic*), ung. *Szelindek*; *Bistrița* (din slav. *Bistrica*), iar din rom. săs. *Bistritz*, ung. *Beszterce*; *Zlatna* (din slav. *zlatĭnŭ* „aureus" deci *Zlatna*), iar din rom. ung. *Zalatna* și săs. *Schlatten*; *Bârsa* din n. pers. *Bârsa*, *Bârsu*, *Bârs* (derivat cu suf. slav. *-sa*, *-s* din radicalul *Ber-*, din care s'a format și *Berivoi*, *Berislav*, *Berisav*, etc.; cf. și *Borsa*, *Gersa*, *Vlŭk-*

sa, alături de *Vluksan* şi *Vâlsan*, ca şi *Bârsa* alături de *Bârsan;* slav. *Jebsa, Živsa,* etc., apoi srb. *Brsa, Brsatići, Brišatići,* etc.), din care se explică săs. *Burtza, Burtzenland,* ung. *Borsza,* iar din acesta *Borcza, Barsza, Barcza; Braşov* din n. pers. *Braša* sau *Brajša, Braš(ul)* =„Bratoslav"+suf. topic *-ov,* de aici ung. *Brassó,* iar din acesta forma rom. *Braşău; Râjnovul* (din v.-bg. *žrŭnovi* „al morii", propriu „valea morii"), de-aici ung. *Rózsnyó* (acesta ar fi dat în româneşte *Rojneu* sau *Rujneu),* săs. *Rosenau; Caşin* (din n. pers. *Caş,* sau din slav. *kašin,* iar acesta din *kaša* + suf. *-in),* din acesta ung. *Kászon* (cu *sz* din *ş* obişnuit la Secui şi Ciangăi), reprimit în forma rom. *Cason,* etc.

Alte nume le-am dat Slavilor ori Ungurilor, care le-au modificat după firea limbii lor, ori le-au apropiat de cuvinte de-ale lor. Aşa s'a întâmplat cu * *Alt* (din *Alutus,* cu sincoparea lui *u* atom), care a fost schimbat în *Olt,* ca şi lat. *altare,* în slav. *olŭtarĭ,* ung. *oltár;* cu * *Ampeiul* sau * *Impeiul* (în inscripţii *AMPEIE-),* care a fost schimbat de Unguri în *Ompej* > *Ompoj* > *Ompoly* (cf. *Ompey, Ompoy, Ompay* a. 1299, dacă nu e vorba de grafii germane, *Ompoy,* a. 1271; *Ompoly* s. XVIII; *Ompoicza... Ompeicha* a. 1320) şi reprimit de noi în forma *Ampoiu, Ompoiu,* derivat *Ampoel, Ampoiţa; Someşul,* pentru care au citat unii pe „vicus *Samus*" al. iscripţiilor, care însă ar fi dat în româneşte *Sam,* dar a putut fi apropiat de slav. *somŭ* „somin" (peşte) şi derivat cu suf. *-išĭ, -ešĭ,* lucru uşor explicabil când este vorba de numele unui râu; **Mariš* sau *Mareš* (în inscripţii şi la autorii clasici; *Mari-[si]s, Marisos, Marisus, Marisia),* care a putut fi numit de Slavi la fel ori transformat în *Moreš* sau *Moriš,* acesta de Unguri în *Maros,* forma românească *Moreş, Mureş,* putând fi atât din slavă, cât şi din ungurească; *Timişul,* ung. *Temes (Tibiscos, Tibisis, Timisis;* în cele două forme dintâiu avem o „recon-

structie" sau o „scriere inversată" cu *b* în loc de *m*), care a putut fi apropiat de n. pers. slav. *Timiš* (=*Tima, Timofteiu*), ori de slav. *tima*, „întunerec", ca să nu mai vorbesc de *Dierna, Tierna, Zern-*, ajunsă slav. *Černa*, rom. *Cerna*, ung. *Cserna*, ori de *Bersovia, Berzobis* ajunsă slav. *Brzava*, de-aici rom. *Bârzava*, iar din aceasta ung. *Berzava* şi *Borz[av]a*.

Avem câteva clasice exemple de reprimiri, care prin siguranţa lor confirmă că cele arătate mai înainte au fost posibile. Afară de *Ţibin* din săs. *Tsibin* sau *Zibin*, iar acesta din rom. *Sibiń* (din slav. *Sibiń*), citez numai pe *Boiu* reprimit din ung. *Bony*, mai vechiu *Buny*, care este din rom. *Bun*, şi pe *Mardeş*, reprimit din ung. *Mardos*, care este din săs. *Mardesch*, iar acesta din v.-rom. *Ardeş* (poate de origine pecenegă ori cumană, ca şi *Argeş*), născut din expresiuni *zum, am, vom Ardesch*.

In sfârşit nu putem trece cu vederea că numai poporul român a păstrat forma tracă **Donare* sau **Donaris* a *Dunării*, ceea ce ne arată că Românii au petrecut totdeauna pe malurile acesteia dela Porţile de fier până la gura ei.

Am văzut că încă între 1201-1235 găsim în Bihor o samă de nume care au pătruns şi ca apelative în ungureşte. Aşa sânt *Fichur* (ung. *ficsor, ficsur*), *Chula* (ung. *csula*), *Chuma* (ung. *Csoma*), *Moula* (ung. *mula*), *Urda* (ung. *orda*), etc.

In Ardeal Ungurii intrând cu 100 de ani după ce au intrat în Pannonia, în unele părţi chiar şi mai pe urmă, cuvintele româneşti pornite din acest centru de expansiune apar ceva mai târziu în limba ungurească, ruteană, polonă, etc., decât cele venite dinspre Vest.

Ele înaintează dinspre Sud-Est pe coama Carpaţilor pentru a se întâlni apoi cu cele pornite dinspre Bihor şi Nord-Vest. Astfel adeseori ajungem în imposibilitate de a stabili punctul de origine al cuvântului ro-

mânesc, cum este în cazul ungurescului *bronza, brenza, brinza,* etc., atestat la Ragusa în 1357, şi apoi la 1546, mai întâiu în Nord; ori al lui *czáp* a. 1584; *sztronga* a. 1551, etc.

Totuşi dinspre Bihor şi Ardeal se întind: *ficsor* a. 1202-03, *rippa* din *râpă (ropó, rapó, ropaj, répa, rapa, ropor;* în rut. deosebite derivate; cf. *Ripafolua* = *Râpa* a. 1336); *Gárd* din *gard (gárgya, gárgyál-, gárgyáz-,* rut. *gard* şi *hard; Gárd* a. 1350); *berbécs* „vervex" a. 1423 din plur. *berbeci* al lui *berbece; suta* a. 1468, *sutás* a. 1437 din *şut,-ă* şi *csutak* a. 1602 din *ciut, ciutac; furkó* s. XIV-XV, n. pers. a. 1495 din *furcă; fustély* a. 1556 din *fuştel; csercse (cserceslye)* a. 1585 din pluralul *cercele* (după *inele,* în loc de *cercei)* al lui *cercel; domika (domikát, demika, demikát)* a. 1585 din *dumicat, demicat* (cu pierderea lui *-t* considerat ca sufix al acuzativului), etc., etc.

Şi trebue să relevăm deosebit faptul că niciunul dintre elementele ungureşti intrate în româneşte, studiate acum în urmă de L. Treml, nu întrec ca vechime pe *ficsór* sau *gárd,* care au fost primite în ungureşte din româneşte, căci cele mai vechi dintre acelea se întâlnesc în documentele slavone numai „gegen Ende des 14. Jh."

Având în vedere constatările de mai înainte, putem trage o serie de concluzii, pe care le voiu cuprinde în cât mai puţine cuvinte.

Românii au fost găsiţi de Unguri la venirea lor atât în Pannonia, cât şi în Banat, Zărand, Bihor şi Ardeal, ba poate chiar şi în Carpaţii nord-vestici şi nord-estici, cu locuinţe statornice. Imigraţia Românilor numai în secolul XIII, prin colţul sud-estic al Ardealului, cum susţinea teoria lui Rösler şi istoricii unguri, şi înaintarea lor dinspre Sud-Est pe coama Carpaţilor până în Moravia, este exclusă. In secolul XIII se poate

vorbi cel mult de încheierea marii expansiuni româneşti.

Dacă Românii ar fi venit în ţinuturile cucerite de Unguri numai după năvălirea acestora, nu putea rămânea nemenţionată în cronici şi acte colonizarea unui element atât de numeros, pe care-l găsim în acelaşi timp, chiar din sec. XI-XII, în Pannonia, Moravia, Carpaţii nord-estici şi Galiţia, Banat, Munţii Apuseni şi Ardeal.

După cercetările din urmă teritoriul pe care s'a format poporul român, deosebit ca limbă de populaţia romanică din Dalmaţia, a fost partea romanizată din Estul Europei, deci Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia şi Pannonia, în special Pannonia Inferior, sau, cu alte cuvinte, regatul Iugo-Slaviei, Sud-Vestul Bulgariei, Bulgaria dintre Dunăre şi Balcani, Dobrogea, Oltenia, partea de lângă Dunăre a Munteniei şi a Moldovei, partea de pe lângă Dunăre şi de pe lângă Mare a Basarabiei, până aproape de Akkerman (Cetatea-Albă), Transilvania, Banat şi provincia Sirmium.

In Nord limita acestui teritoriu ar fi linia extremă atinsă de romanizare; în Sud, graniţa dintre cultura romană şi cea greacă.

După C. Jireček această graniţă începea pe ţărmul răsăritean al Mării Adriatice, dela un punct aproape de oraşul *Lissos*, trecând spre Est prin munţii Mirditilor şi ai Dibrei, continuând prin Macedonia de Nord, între *Skupi* şi *Stobi* (ruinele de azi din dreptul locului unde se varsă *Târna* în *Vardar*), încunjurând oraşele *Naissus (Niš)*, *Remesiana (Bela-Palanka)*, în vreme ce *Pautalia (Küstendil)* şi *Serdica* (Sofia), cu toată regiunea Pirotului rămâneau zonei de influenţă greacă. De-aici graniţa se îndrepta dealungul coastei nordice a munţilor Balcani până la Marea Neagră.

P. Skok aşează această graniţă ceva mai înspre Sud.

Am zis Moesia Superior, Moesia şi Pannonia Inferior

pentrucă în acestea, deşi astăzi nu mai sânt provincii româneşti, ni s'au păstrat în forma slavă actuală numele străvechi ale tuturor afluenţilor mai însemnaţi din dreapta Dunării (*Savus, Saus, Sava* > *Sava; Dravus, Dravis, Draus* > *Drava; Colapis* > *Kulpa; Oeneus* > *Una; Timakus* > *Timok; Almus* > *Lom; Cebrus Cibrica; Augustus* > *Ogost; Oescus* > *Iskăr; Utus* > *Vid; Asamus, Asemus, Asimus* > *Osăm; Jatrus* > *Jetăr, Jantra;* etc.), precum şi ale oraşelor (*Sirmium* > *Sĭrmĭ* > *Srĕmŭ; Bononiae* > *Bŭdinŭ* > *Vidin; Florentiana* > *Florentin; Ratiaria* > *Arčar; Serdicae* > *Srĕdečĭ; castellum* > *Kostol, Kostolac; Almus* > *Lom; Utus* > *(Somo)vit; Nikopolis* > *Niküp; Naissus* > *Niš; Durostorum, Dorostorum* > *Dristria, Silistra; Traianus* > *Trojanŭ, Roman(ia)* > *Hŕman, Hŕmanija;* etc.[1]). Iar acest fapt ne dovedeşte continuitatea unei populaţii româneşti până la venirea Slavilor, şi chiar după aceasta.

Am zis Pannonia nu numai pentru că toate cronicele cele mai vechi afirmă că în ţinutul de dincolo de Dunăre, numit Pannonia, se găsiau la venirea Hunilor şi apoi a Ungurilor *Blachi* sau *Blasi*, aşa zişii „*pastores Romanorum*", ci şi pentrucă, după cum apare din forma lor, numai aceştia le-au putut mijloci Ungurilor cele mai vechi numiri de ape din Pannonia (cf. *Zala* şi *Zelicze, Raba—Rabucza — Rebucza*, etc.) şi le-au putut da o serie întreagă de numiri cu înfăţişare evident românească ori care indică populaţie românească, cum este *Wlachim* sau *Wlachum* a. 1217, „aqua *Valachycza*" a. 1292, *Oláh*, a. 1463, etc.

Am numit apoi Dacia, pentrucă soartea populaţiei

---

[1] In Moesia, Tracia, etc., în special de-a lungul Dunării se găsiau şi cetăţile restaurate de Iustinian, al căror nume ni l-a păstrat Procopiu (sec. VI): *Gemenos, Fasciai, Lupofontana, Argentares, Castellonovo, Tredetitilius, Gemellomuntes, Stronges* (scris: *Stroges*), *Sceptecasas*, etc.

romanizate din aceasta trebuie să fi fost la fel cu a celei din Pannonia: dacă a rămas aceea pe loc, fie și în parte numai, în timpul năvălirilor popoarelor barbare, pe care trebue să ni le închipuim mult mai puțin grozave decât războiul mondial din zilele noastre, a rămas și aceasta.

Notarul anonim al regelui Béla pomenește pe Români la venirea Ungurilor și în Ardeal și în regiunile bănățene, și anume având în fruntea lor câte un „ducă". Nici o cronică ungurească nu vorbește de vre-o colonizare a Românilor de către cei dintâi regi arpadieni, și totuși la venirea Tătarilor pe timpul lui Béla IV, și chiar și mai nainte, subt Andrei II, 1210 și 1231, îi găsim luptând alături de Secui, Pecenegi etc., în armata regilor arpadieni, apărând granițele țării.

Afară de Români istoria nu ne poate arăta nici un popor care să le fi mijlocit Ungurilor, ajunși în Ardeal abia în secolul XI, și Sașilor, veniți numai după aceștia, o serie întreagă de numiri topice străvechi și slave vechi. Acestea din urmă sânt o dovadă de comunitate româno-slavă, care n'a mai existat după venirea Ungurilor.

Introducerea liturghiei și a limbii liturgice slave la toți Românii nu este decât încoronarea viețuirii Românilor împreună cu Slavii în mici stătulețe conduse de voevozi și cneji de origine slavă. Această inovație n'ar fi fost cu putință în țările ajunse odată subt stăpânirea Ungurilor, care, în frunte cu regii lor apostolici, erau propagandiști și apărători ai catolicismului.

Am zis, în sfârșit, Peninsula Balcanică, înțelegând nu numai Moesia și munții Haemus sau Balcani, ci și Pindul, Tessalia, Macedonia, sud-vestul Bulgariei, etc., pentrucă Vlahii din aceste regiuni sânt pomeniți încă din sec. VIII într'o notă din însemnările mănăstirii Kastamunitu, iar istoricul bizantin Kedrenos ne spune că „Valahii călători" au ucis în anul 976, între Prespa și

Castoria, pe David, al patrulea dintre „feciorii comitelui" Şişman. Un hrisov dela 980 pomeneşte de „domnia peste Vlahii din Elada dată bunicului lui Niculiţă. Deosebitele *Vlahii (Vlahia din Elada, Vlahia mare şi mică, Anovlaha* sau *Anovlahia, Palia Vlahia* = „Vlahia veche") sânt pomenite foarte curând de scriitorii bizantini.

In sfârşit nume ca *Băiasa* din *Vavissa* (gr. *Voïusa, Vovusa), Lăsun* din *Elason, Elasona, Sărună,* dacă acesta este nu din *sărună* < *sare,* ci din *Salona,* care păstrează fenomene caracteristice de-ale limbii române, ne arată că, şi dacă presupunerile filologilor despre o coborîre din regiuni mai nordice a Aromânilor par a fi întemeiate, părerea istorică *despre o* continuitate a lor, cel puţin în parte, pe locurile pe care le ocupă astăzi nu poate fi părăsită cu totul.

Teritoriul atât de întins al formării poporului român şi a limbii lui s'a restrâns cu timpul, de când partea din Nordul Dunării a Moesiei Inferior (partea de pe lângă Dunăre a Munteniei, a Moldovei şi a Basarabiei până la Akkerman), a fost părăsită de Romani pe timpul împăratului Maximinus (235—238 d. Hr.), de când Dacia şi partea de dincoace de Dunăre a Moesiei Inferior (Oltenia, Transilvania, Banatul) au fost părăsite de aceiaşi stăpâni pe vremea lui Gallienus (după unii la 268, după alţii la 270—271 d. Hr.), şi de când Pannonia, în special Pannonia Inferior, a fost ocupată de Huni la anul 377 d. Hr.

Populaţia romană destul de rară din Moesia Inferior de dincoace de Dunăre a dispărut în mijlocul barbarilor care au copleşit-o; cea mult mai deasă din Dacia, din partea de dincoace de Dunăre a Moesiei Superior şi din Pannonia, în special din Pannonia Inferior, a fost mutată în mare parte pe ţărmul drept al Dunării. Aceea care a rămas pe loc, ori s'a contopit în masa năvălitorilor, ori s'a păstrat până la venirea Românilor

din Sudul Dunării, care au întărit-o şi au chemat-o la o nouă viaţă. Intr'adevăr centrul de formare a poporului român (înţelegând partea care vorbeşte acum dialectul daco-român), până la năvălirea Slavilor au fost cele două Moesii sud-dunărene.

Presiunea slavă, începând cu sec. VI-VII d. Hr., a silit masele compacte de Români din acestea să-şi părăsească moşia, barbarizându-se, transformându-şi viaţa, care până acum era şi orăşenească, în viaţă păstorală, şi, mai puţin, agricolă.

Poporul român a avut două mari direcţii de expansiune spre Nord din centrul moesian comun: întâia spre Pannonia, iar de-aici spre Nord-Est, până în Valahia moravă, Silezia şi Galiţia, şi mai departe spre Maramureş şi Moldova; a doua dinspre Munţii Banatului, care au imediată legătură dincolo de Dunăre cu Munţii Balcanici, precum şi dinspre Oltenia, de o parte spre Munţii Apuseni şi din aceştia pe Valea Tisei în sus şi spre Nord, de altă parte, pe coama Carpaţilor, mai întâi spre Est, apoi spre Nord-Vest şi pe Câmpia Ardealului.

Fără îndoială pe Românii din Carpaţii nordici i-a dus acolo transumanţa caracteristică vieţii lor pastorale şi agricole: unii s'au întors acasă de la locurile bune pentru păşune găsite în ei, alţii s'au stabilit pe ele. Dar până să ajungă să se aşeze la distanţe aşa de mari şi să formeze din câte o casă izolată, cum se obişnuia, sate statornice, au trebuit să treacă cel puţin 100—200 de ani, chiar mai mult. Astfel unii din ei s'au putut găsi în Carpaţii nordici, cum am spus, chiar la venirea Ungurilor, la sfârşitul secolului IX, ori şi mai nainte. Alţii au putut ajunge acolo numai prin sec. X-XI, şi chiar mai târziu.

Românii din Pannonia şi cei din Oltenia, Banat, Munţii Apuseni şi Ardeal, nu pot fi mai noi decât cei din Carpaţii nordici, în special decât cei din Galiţia, ajunşi

acolo încă în sec. XI, deşi sânt cei mai depărtaţi de centrul de expansiune.

Aşezarea prin transumanţă şi nomadism nu înaintează decât treptat. Prin urmare, ca să ajungă la aşezări statornice în Moravia, Galiţia şi chiar şi în Crimeia (şi acestea din urmă încă în sec. XIII), Românii trebuie să fi avut mai întâiu aşezări statornice în Pannonia, Oltenia, Banat, Bihor, Ardeal, Maramureş, Moldova (incluziv Basarabia). Şi, dacă în sec. XI găsim Români în Moravia şi Galiţia, chiar şi în lipsa altor dovezi, putem presupune că în sec. IX şi X au trebuit să existe Români în Pannonia, în Munţii Apuseni şi în Carpaţii sud-estici. Intr'adevăr numele topice şi de persoană româneşti atestate în Pannonia sânt mai vechi decât cele din Moravia; cele din Bihor mai vechi decât cele din Zemplén (vechi şi ele!) ori din Maramureş; cele din Moldova şi Basarabia mai vechi decât cele din Republica Moldovenească a Ucrainei. Şi, dacă am avea documente, unele din numele topice româneşti din Ardealul cucerit de Unguri mai târziu decât Pannonia, cu siguranţă n'ar fi mai nouă decât acestea.

Că expansiunea Românilor cu formă de limbă daco-română şi-a avut centrul principal în cele două Moesii ne-o dovedesc şi o serie de fapte lingvistice.

Actele ne arată că Românii din Moesia aveau forma de articol *-ul*, rosteau *-č* şi *ǧ*, nu palatalizau labialele, nu rotacizau pe *n* intervocalic, nu aveau *a* protetic, etc. Aceleaşi particularităţi le găsim, înainte de sec. XIV pretutindeni la Românii din Pannonia, Moravia, Carpaţi, Munţii Apuseni, Banat şi Ardeal. Rotacismul apare în documente numai în secolul XV, iar palatalizarea în Nord numai în secolul XVI.

Cele două direcţii de expansiune schiţate mai înainte ne explică, de ce particularităţile de limbă ale dialectului daco-român se pot despărţi în două categorii bine deosebite: una reprezentând un curent dinspre

Nord-Vest spre Sud-Est (curentul venit pe coama Carpaţilor dinspre Moesia vestică şi Pannonia); cealaltă alt curent dinspre Sud-Est spre Nord, şi apoi spre Nord-Vest (cel din Moesia estică).

Drumul dinspre Pannonia, ne explică originea albanezismelor din limba noastră; cel din Moesia, originea grecească a unor elemente româneşti pastorale duse de noi până în Nordul Carpaţilor şi date celorlalte populaţii de-acolo, forma sud-slavă şi slovacă a multor numiri de persoană, topice şi cuvinte la Românii din părţile cele mai nordice şi unele potriviri neaşteptate cu dialectele din Sudul Dunării, în special acea înfăţişare particulară a limbii noastre care l-a îndemnat pe G. Weigand să susţină că limba română este „limba romanică balcanică".

Numai admiţând cele două curente de expansiune în felul arătat înţelegem de ce găsim elemente româneşti intrate în graiul unguresc de dincolo de Dunăre şi din Moravia încă din sec. XII şi de ce altele încep să intre dinspre Ardeal în sec. XIII; de ce găsim cuvinte româneşti nu numai în limba Sârbo-Croaţilor, ci şi în a Slovenilor, Slovacilor şi Germanilor austriaci, alături de altele din graiul Polonilor şi al Rutenilor.

Aromânii şi dialectul lor, cu forma de articol *-lu*, cu rostirea *ţ* şi *dz* în loc de *č* şi *ǧ*, care e foarte veche, cu *a* protetic, fără rotacism, dar cu labialele palatalizate, cum am amintit, în parte s'au putut forma pe teritoriul pe care-l ocupă astăzi, în parte s'au putut coborî din regiuni mai nordice, dar se deosebesc fundamental de Românii din Moesia.

Cum arată graiul lor, şi Meglenoromânii au coborît din regiuni mai nord-estice şi mai apropiate de Românii din Moesia, în locul pe care-l ocupă astăzi.

Cât priveşte pe Istroromâni, ei par a fi rupţi din Dacoromânii rotacizanţi, care-şi aveau centrul în Munţii Apuseni, şi suprapuşi vechiului strat românesc ne-

rotacizant din ţinuturile astăzi iugoslave şi italiene. Aceasta pentru felul cum se înfăţişează limba lor: foarte apropiată de dialectul dacoromân, numai cu albanezismele acestuia, cu rotacismul cunoscut documentar abia din secolul XV şi fără a fi ajuns general.

VERIFICAT 2017

VERIFICAT 2007

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ BUCUREŞTI